

SOBRE L'ARBOR EXEMPLIFICALIS

ALBERT G. HAUF / VALÈNCIA

1.1. LA INTENCIONALITAT DEL *AE*. SENTIT DE L'ARBRE I DEL FRUIT DE LA CIÈNCIA

El *Arbor exemplificalis* (*AE*) forma part d'un conjunt harmònic i molt coherent, l'*Arbor scientiae* (*AS*) en el qual s'integra no sols estructuralment sinó també conceptual i funcional:

»Haec arbor in septem partes diuiditur, uidelicet in radices, truncum, brancas, ramos, folia, flores et fructus. *Quaelibet uero istarum partium in quattuordecim partes diuiditur, sicut prima pars, etc.*« (*AE*, Prologus, *ROL* XXV, p. 709)

Com el nom indica i el pròleg especifica, aquest llibre tracta d'acomplir un principal objectiu: »d'oferir abundants materials destinats a exemplificar«, o sigui a mostrar o demostrar d'una manera pràctica de quina manera el cabal teòric o doctrina científica explicada en les altres parts o arbres de l'*AS* pot explicarse i fer-se assequible al oients i lectors:

»ut exempla naturarum et modorum arborum dare ualeamus [...], et ut magnam materiam habeamus ad dandum exempla, cum ita sit, quod *in quattuordecim arboribus antedictis explicantur aut implicantur*« (Ibid., lin. 11/15).

Es confirma així la natural imbricació d'aquesta i de cadascuna de les parts, que es complementen mútuament en el conjunt del llibre, on unes coses s'expliquen per les altres de forma escalonada, i també la intencionalitat pedagògica i doctrinal de l'*AS* destinat a crear un »hàbit científic« basat en aquesta constant i reflexiva relació dels coneixements metòdicament adquirits. Això queda prou explicat en el següent fragment *De exemplo habitus christianalis*, on llegim:

»Et tunc monachus dixit Raimundo, quod illud exemplum sibi explanaret, quoniam ita erat subtile, quod ipsum intelligere non potuit. Raimundus respondit ei, quod illud exemplum erat scriptum et quod ipsum totiens legeret, quousque illud intelligeret, cum ita fit, quod *habitus scientiae* uiuat ex pluribus regressibus. Verumtamen si tribus uicibus non intelligeret illud quod legerat, quod tunc legeret in *Arbore diuinali*

in capitulo *De habitu*, quoniam in illo passu significatum erat id quod de idea praedixerat.

Et Raimundus consuluit monacho, quod teneret hunc ordinem in aliis locis huius libri, in quibus *quaedam per alia intelliguntur*« (V, 13, p. 797, lin. 418/28).

El pròleg de l'*AE* corrobora la idea lul·liana que les dades o ciència facilitada per la vasta enciclopèdia que és o vol ser l'*AS*, (arbres 1-9), se subordina a aquest lògic i natural »hàbit científic«, a fi d'assolir un coneixement com més universal millor. Coneixement que, vista la natural articulació del macrocosmos i del microcosmos lul·lià, concebuts com l'operació i la manifestació de les dignitats divines, comporta de manera natural l'ascens intel·lectual a una gradual comprensió i posterior ruminació o vertadera ciència i coneixement dels secrets supernaturals (arbres 10 a 14) i de la ciència de Jesucrist, al qual estan dirigides totes les coses creades (*AS*, XIII, VI, *De les flors de l'Arbre de Jesucrist*, dins *OE*, I, pp. 751-772 ; *ROL* XXV, pp. 594-641).

L'edat mitjana preconitza una concepció eminentment pragmàtica de la ciència, segons la qual la teoria és bona en la mesura que té un vessant pràctic que es concreta en el fruit positiu de l'arbre, que és l'operació derivada del saber teòric. Així ho explica la tortuga al corb i al ratolí en una història del *Directorium humanae vitae* de Joan de Càpua:

»Scientia est sicut arbor cuius fructus est operatio. Debet autem sapiens querere scientiam, vt ipsam exerceat, et, si non exercuerit quod didicerit, non proficit ei [...]; quia bona res non consistit nisi in bona operatione, sicut eger sciens suam egritudinem et eius curationem, et nisi suam sanes egritudinem, nec ei valet sua scientia, nec quietem inueniet« (Prologus; ed. HERVIEU, V, p. 84; *Ibid.* V, p. 21).

Cal deduir que, en el cas de Llull, la major comprensió »científica« de la filosofia natural, portarà ineludiblement a una major i més fonamentada comprensió de la ciència de Déu, el qual, segons una afirmació del mestre Blaqueria que justifica i explica tota l'organització dels estudis en el seu utòpic monestir »és fi e compliment de totes altres ciències« (*Bl.*, c. 56, *OE* I, p. 191). Tal comprensió s'ha de traduir necessàriament en conducta, és a dir en la conversió a la primera intenció o amor de Déu i en una total satisfacció de la curiositat intel·lectual de l'home en la glòria celestial.

Aquest i no altre sembla ser el missatge al·legòric del darrer exemple del *AE* (*De exemplo fructus Arboris diuinalis*, VII, 14, pp. 825ss.), on un filòsof:

»[...] quod [...] aequitabat per unum pratum, qui ibat uisum unum pulchrum fontem, qui erat sub quadam pulchra arbore, que pulchris fructibus erat onerata [...] ipse unum bouem inuenit, qui iacebat, qui ruminabat herbam, quam comederat. Et cum fuit ad fontem et sub arbore, considerauit quod fons scientiam significabat et [...] quod ipse erat similis illi boui, qui herbam ruminauit, quoniam semper scire desiderabat, et numquam contentus fuit de hoc quod sciebat. Et quando uidit fructus in arbore, considerauit, quis fructus in ipso sequebatur

de hoc quod sciebat [...] Et quando fuit prope bouem, qui herbam ruminabat quam comederat, ipse consideravit quod scientia quem sciebat bene digesta non erat [...] Et tunc ad quemdam altum montem ascendit, in quo [...] fructum scientiae quaesivit [...], et cum omnes libros philosophiae transiuit, se saturatum scientiae non sentiebat, et ad libros theologiae transibat, et cum omnes transiuisset ipse se saturatum sentiebat, qui cognouit quod theologia fructus est philosophiae, et philosophia erat eius instrumentum [...]. Qui tunc ascendit ad colligendum fructum in summa Trinitate [...] Et, sic ipso existente et diu fructum colligente in altiori summitate intellectus et uoluntatis, mortuus fuit [...], et cum summa Trinitate stetit eius intellectus completus, et eius uoluntas contenta.«

L'exemple resumeix la intencionalitat de l'AS i de tota l'obra lul·liana. Resumeix també clarament d'una manera gairebé autobiogràfica l'itinerari intel·lectual de Ramon Llull, ja que la pujada «a una muntanya elevada», ultra ser un símbol tradicional d'ascens espiritual i místic, evoca l'experiència de Randa.

En una de les eixides que li serveixen de distracció, el filòsof de la narració-paràbola interpreta i assimila de manera intel·ligent la lliçó que li brinda el llibre sempre obert d'una natura especular plena d'ensenyaments morals pels qui pensen i saben interpretar-la analògicament. Així, la font, que vessa de l'enteniment al prat de la voluntat i produeix l'abundant herba o past que menuga el bou, és la ciència, que, no ho oblidem, dóna títol al llibre; el bou és el mateix savi, que no es cansa d'aprendre ni d'estudiar però que, en el fons malcontent de la seva ciència inútil, aprén, contemplant el fruit de l'arbre de la ciència, la lliçó del bou ruminant i cerca i troba finalment la satisfacció en la vertadera ciència, que no és altra que la teologia, la ciència de Déu que li obrirà les portes del cel.

La idea es repeteix, amb interessants matisos afectius i cristocèntrics en *De exemplo fructus Arboris christianalis* (AE, VII,13, pp. 822-24), on madona voluntat tramés el seu sirvent, l'enteniment, a un verger amb instruccions de portar-li els fruits més bells del millor arbre. Però l'enteniment es comporta com el criat peresós del folklore, i per no cansar-se, en comptes de pujar a les branques més altes, es limita a collir la fruita no gens saborosa que troba més a mà en els arbres petits. Obligat a repetir l'esforç defuig tanmateix de manera sistemàtica l'arbre més alt. D'aquesta manera acaba cansant-se vanament, sense acomplir l'encàrrec de la seva senyora, la qual, enutjada, li mana de manera contundent que pugui a l'arbre major i millor: objectiu que compleix amb gran fatiga. De les branques baixes en cull les virtuts cardinals, i de les altes les teologals, fins assolir Jesucrist, al cim o branca més alta de l'arbre. La voluntat, nodrida amb el fruit de les virtuts, es declararà finalment associada amb aquest suprem fruit de l'arbre, que és l'amor de Jesucrist. L'al·legoria és ben clara i planteja un dels temes més interessants de l'obra conjunta del Beat: el de la relació entre les potències de l'ànima, i de l'intel·lecte (memòria-enteniment) versus la voluntat *vis à vis* la fe, sempre d'acord amb la bella equació lul·liana:

»On més amaràs més poràs entendre, e on més entendràs, major amor pots haver. On, si no vols molt amar, donchs no vulles molt entendre; e si no vols molt entendre donchs no vols molt amar« (*Doctrina pueril*, c. 53, [10]; p. 131).

Ben mirat, la ciència que propaga Llull, com el conjunt global de tota l'obra lul·liana, és en el fons un programa d'esforç intel·lectual posat al servici de l'amor diví, a través del cristocentrisme i de la devoció mariana. Per això s'integra de manera natural en un vast programa de pugna *virtutes vs. vitia*, és a dir d'una predicació escrita, que pretén constituir-se també en estímul i pedrera on els qui es dediquen de manera específica a la predicació oral puguin trobar no solament un vast dipòsit passiu de materials utilitzables, o vast prat on ruminar, sinó, i el que és molt més important, un model o tècnica pràctica, que com la del mateix exemple del filòsof, suara esmentat, els permeti d'amplificar i de crear o inventar (en el sentit d'*inventio* de la retòrica clàssica) de manera personal, original i activa, nous materials adaptats a les seves necessitats específiques.

Vet ací un segon, importantíssim objectiu, relacionable amb l'*Ars* i amb els tractats lul·lians sobre la predicació, on rau l'aspecte més creatiu i original de l'*AE*:

»Et per exempla, quae dabimus, doctrina haberi potest *ad cognoscendum* secreta naturalia et supernaturalia [...]. Potest etiam haberi doctrinam *ad praedicandum*, et ad habendum moralitates, solatium et amicitiam gentium. Etiam potest haberi universalis *habitus ad intelligendum* plura, et quae sunt placentia ad audiendum [...] doctrinam dabimus ad inueniendum noua proueria et narrationes, et quomodo humanus intellectus extendi possit prae nimia materia huius arboris« (p. 709. lin. 16/21 i 29/32).

El pròleg, com podem veure, incideix en un aspecte important: Llull vol il·lustrar o exemplificar d'una manera atractiva (*sunt placentia*) la teoria continguda en la seva enciclopèdia i per això vincula la forma d'expressió emprada a la seducció de l'estil (noteu que el text diu *ad audiendum* i reafirma la confusió entre el missatge oral i l'escrit). Fa, doncs, servir »una estratègia retòrica per a la consecució d'un objectiu ideològic«; transforma conscientment l'»especificitat retòrica de l'exemple com a narrativa« en una arma eficaç de persuasió, o sigui de poder.¹

¹ Vid. LARY SCANLON, *Narrative, Authority, and Power. The Medieval Exemplum and the Chaucerian Tradition*, CUP: Cambridge 1996, pp. 7 i 31. La tesi d'aquest autor, aplicable a Boccaccio i al nostre Turmeda, és que els *exempla* són un poderosa arma eclesiàstica de control ideològic que Chaucer va reciclar críticament. Pel que fa a les citacions del text llatí de *AE*, faig servir, amb escasses modificacions puntuals el text de l'edició crítica enllestida pel Prof. Pere Villalba, a la vista del text català de les *OE I*, pp. 548-1046 i de l'excel·lent adaptació al català modern de l'*Arbre exemplifical* deguda a FRANCESC DE B. MOLL, Biblioteca »Les Illes d'Or, 100«, Palma de Mallorca

1.2. LA SEDUCCIÓ DE L'ESTIL O RECERCA D'UNA TÈCNICA LITERÀRIA D'ENSENYAR ADELITANT

Aquest volgut èmfasi en la importància de l'embolcall retòric o recursos literaris emprats per a transmetre més fàcilment el seu missatge, reforça allò que ja sabem per altres llibres lul·lians, com ara el *Blaquerna*, sobre la importància que dóna Llull a qualsevol possibilitat estilística que li permeti aplicar d'una manera nova i atractiva la vella formulació de la retòrica horaciana del *delectari et prodesse*. I si en el *Blaquerna* Llull es revela preocupat pel fet que els cristians dormen en els sermons, (*Bl.*, c. 93; *OE*, I, p. 255), i tracta de millorar la soporífica tècnica escolàstica característica de la predicació medieval, substituïnt-la per una alternativa tan exòtica i seductora com era el verb poètic dels sufis, dels quals arriba a manllevar el model de fer servir:

»paraules d'amor e exemplis abreujats e qui donen a home gran devoció; e són paraules qui han mester exposició, e per l'exposició puja l'ententiment més a ensús, per lo qual pujament multiplica e puja la volentat en devoció« (*Bl.*, c. 99; *OE*, I, p. 260),

en un esforç molt remarcable per donar un to i un llenguatge més intens i més abellidor al missatge cristià: »e pres hom manera com per devoció de paraules fossen los sermons pus agradables a les gents« (*Bl.*, c. 88; *OE*, I, p. 248), en l'*AE* trobarà manera per a combinar aquests »exemplis abreujats« amb un dels gèneres més coneguts del folklore i de la narrativa de tots els temps i de tots els països i que constituïa ja de fet una de les eines més apreciades de la predicació dels mendicants: els *exempla* pròpiament dits, als quals donarà tanmateix el seu toc personalíssim.

En efecte, la divisió que fa Llull dels seus *exempla* en dues parts: els *prouerbia* i els *racontaments* (»Exempla, quae dabimus, in duas partes diuidimus, uidelicet in narrationes et prouerbia inquisita secundum naturas arborum [...] doctrinam dabimus ad inueniendum noua prouerbia et narrationes« (p. 709, lin. 22/23 i 29/30), prova que la interacció i fins i tot confusió – seria el cas de Llull i de D. Juan Manuel – entre allò que hom denomina »Kleinstformen der Literatur«, o sigui les dites o sentències, i les contarelles o històries breus, és volguda i deliberada.²

1971. Veg. també l'ed. de GRET SCHIB, de la *Doctrina pueril*, ENC, A, 104, Barcelona 1972. Pel que fa a les versions llatines del *Calila wa-Digma*, faig servir l'edició de LÉOPOLD HERVIEU, *Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen âge*, 5 vls., París, I, 1893. Sobre la predicació lul·liana hom pot consultar el c. 6 del llibre de LOLA BADIA, *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull*, Quaderns Crema, Barcelona 1992, pp. 121-140, i ABRAHAM SORIA FLORES, FERNANDO DOMÍNGUEZ REBOIRAS i MICHEL SENELLART (eds.), 208. *Ars abbreviata praedicandi*, dins *ROL XVIII*, en especial pp. 3-37, on hom trobarà la bibliografia precedent més rellevant.

² »Kleinstformen der Literatur- Sprichwort und Spruch, Sentenz und Apothegma, Rätsel [u. Epigramm], Scherzfrage, Fazetie, [Gebetsformel], Exempla, Witze, und dergleichen [...]«, que tindrien les característiques següents de: »Selbständigkeit/Unselbständigkeit, Kürze und Prägnanz, (*breuitas*), Bauformen, Aussage/Aufgabe, erzählend vs. nicht-erzählend«, i es relacionarien amb un ús oral que tanmateix depèn

Llull no empra les dites i els exemples mesclant-los d'una manera tan regular i sistemàtica com va fer el seu contemporani D. Juan Manuel en el *Conde Lucanor*, ni crea, com va fer aquest, una primera part exemplar més fàcil i entenedora, centrada en els exemples, on hom tracta d'harmonitzar i subratllar la interdependència mútua entre les narracions i la síntesi o proverbi moral, completada després per altres parts o llibres proverbials de major exigència intel·lectual, on les sentències són sotsmeses a un progressiu procés elaboratiu transformant-se de mers consells pràctics, »sesos« o màximes filosòfiques, en verdaderes endevinalles o trencaclosques (Rätsel), la comprensió dels quals ve encara intensificada per la intencionada dificultat de la dicció.

En l'AE els proverbis o sentències estan dispersos al llarg de tot el llibre, tant de manera integrada com formant alguns capítols apart, que a primera vista tenen una entitat pròpia independent, però que, com les sentències de l'*Arbor quaestionalis*, es vinculen amb els *exempla* i amb la doctrina dels restants llibres de l'AS.

Aquests nuclis de proverbis aïllats es troben repartits en les parts II, IV i VI, amb – si no vaig errat – un total de 447 proverbis de diversos tipus d'estructura i contingut.

Així en el *De trunco Arboris exemplificalis* (II, 1-14; pp. 725-737), comptem els 40 proverbis del *truncus Arboris elementalís* (10 x 4?), 10 en cada un dels arbres (=110), i 18 (9 x 2) en els arbres *apostolicalis* i *imperialis*. Un conjunt, doncs, de 186.

En el AE, IV, 2, *De prouerbiis ramis* hi ha dos nuclis de 10 proverbis cada un en els rams 2 (*uegetalis*), i 3 (*sensualis*) (pp. 762-64). En la branca *imperialis* un rei fixa a la porta del palau, en forma de sentències, els set conceptes o condicions del bon monarca corresponents als set rams de l'*Arbre imperialis* explicats en l'AS, IV (*OE*, pp. 667-669), o sigui: a) *De iustitia* (11 !), b) *De sapientia* (10), c) *De amore* (10), d) *De potestate* (10), e) *De timore* (10), f) *De honore* (10), g) *De libertate* (10), amb un total de 71 si assumim la irregularitat de a), i un conjunt de 91 proverbis (pp. 770-6). Un tercer nucli de proverbis es troba en AE, VI, *De floribus Arboris exemplificalis*, 1-17, a raó de 10 proverbis per arbre, amb un total de 170 proverbis (pp. 799-809).

Ara bé, crec important recordar que d'aquests 447 proverbis, tots els 91 que formen el nucli central de l'AE, IV, provenen en bloc dels capítols del llibre lul·lià *De centum nominibus Dei* (DCND) on es lloen aquelles virtuts divines que en el AS hom suposa necessàries en el bon príncep. Són, doncs, una selecció antològica manllevada dels capítols 32 (p. 109), c. 33 (p. 110), c. 28 (pp. 105-106), 23 i 24 (pp. 101-103), 22 (pp. 100-101), 72 (p. 144), 68 (pp. 140-

molt de les circumstàncies de la transmissió («Bei Kleinstformen ist vor allem auch an mündlichen Gebrauch zu denken, Zitieren, Variieren, Anspielen in den verschiedensten Situationen, mit den verschiedensten Intentionen [...]»). Vid. WALTER HAUG i BURGHART WACHINGER, *Kleinstformen der Literatur*, Max Niemeyer: Tübingen 1994, pp. 1-37, en especial p. 15.

141) i 13 (pp. 93-94), que imposa necessàriament una tònica i sembla fixar el nombre dels versicles.³

E1 mateix Llull ens indica aquest manlleu, el qual res no tindria de particular si no fos pel peculiar caràcter que aquestes sentències pretenien tenir en el seu context original. Perquè, tal com queda especificat en el pròleg del *DCND*:

»En cascú dels CENT NOMS preposam posar. X. verses, los quals hom pot cantar. E assò fem per so cor los sarraïns canten l'Alcorà en la mesquita; per que aquests verses se poden cantar asegons que ls sarraïns canten [...] Aquests verses rimam en vulgar per so que mils hom los pusca saber de cor [...] E ha major difficultat en posar tam subtil meteria, com ha en est libre, en rimes, que es l'Alcorà posar en lo dicat en que es posat [...]« (*DCND*, pp. 80-81).

És evident que Llull va redactar el *DCND* en vulgar com una mena de repte, pensant en la veneració que els musulmans tenen a l'*Alcorà* com a llibre sagrat i text revelat per Déu, quan, segons Llull, en realitat no passa de ser una obra literària, de considerable bellesa, això sí, però fins i tot superable per l'esmentada obra lul·liana, on hom tracta de completar fins al centenar els 99 noms de Déu que conté l'*Alcorà*. E1 pròleg mostra de quina manera Llull pensa també, mimèticament, en una possible doble assimilació del seu llibre: a) de part dels musulmans, que ja estaven del tot familiaritzats amb la temàtica i la tècnica del cant o lectura en veu alta dels versicles (*ayat*) de les sures coràniques, i b) pels mateixos cristians, que podien practicar el mateix mètode en els versicles del seu llibre, beneficiant-se així d'una pràctica devocional que el Beat mallorquí devia considerar ben positiva. Per això fa servir el recurs nemotècnic a una rima que facilita l'aprenentatge més que no ho fa l'*Alcorà*, afegint al final de cada capítol una doxologia pròpia, equiparable a la ja existent en els psalms assimilats en la litúrgia de les Hores Canòniques, però que posa l'èmfasi en les dignitats divines: »Laus et honor essentie Dei et diuinis personis et dignitatibus earum. Et recordemur et amemus Ihesum Naçarenum et Mariam virginem matrem eius.« (ibid. p. 81). La implicació pràctica és l'efecte de ritualització i de sacralització dels versicles inventats pel Beat, que esdevenen així per als cristians una mena de salteri lul·lià en vulgar, i per als possibles conversos musulmans un possible succedani de l'*Alcorà*!

La reutilització d'aquests mateixos proverbis rimats, als quals, com acabem de constatar, Llull atribuïa una qualitat estètica no gens menyspreable, en un text pretesament científic com l'*AS*, ens confirma la forma lul·liana de treballar, i la importància literària que donava a aquestes formes reduïdes d'expressió que, gràcies al procediment tan ben definit per Haug (loc. cit., p. 15) »intensificació gràcies a la concreció« (»Intensivierung durch Konkretierung«) combinen la brevetat amb la varietat i són sovint vertaderes meravelloses cisió i d'una qualitat estilística basada en el ritme intern de la frase, l'equilibri

³ Faig servir l'ed. de SALVADOR Galmés, *ORL XIX*, pp.75-170.

i el paral·lelisme de les parts integrants, així com en una riquesa semàntica propiciada per l'hàbil ús de la metàfora. Tot plegat, aquesta sàvia conjunció proporciona alhora als versicles o proverbis lul·lians una bellesa funcional, certament polivalent, d'una sorprenent i plàstica eficàcia en els seus objectius d'afirmació o plantejament sintètic d'un tema-problema, lliçó concentrada, endevinalla o aparent paradoxal, pregunta-resposta en forma de diàleg, disputa o tensió, etc, i també d'exclamació o fervent jaculatòria-oració, ben remarcables per la seva intensitat i concreció epigramàtica. Això els fa certament mereixedors d'un estudi sistemàtic competent, com l'encetat pel benemèrit R. Pring-Mill sobre l'estructura artística dels versicles del LAA, i justificaria la insinuada comparació amb l'Alcorà i la pretesa »sacralització o ritualització« que potser Llull volia propiciar.⁴

En tot cas, i malgrat totes les possibles ambigüïtats d'expressió, també detectables en altres autors contemporanis,⁵ els models concrets que fa servir acte seguit al llarg de l'AE, palesen que el Beat quan parla d'*exempla* té present i vol referir-se a un gènere narratiu breu molt flexible i d'una evident polisèmia, aleshores prou extès i conegut en les tres cultures del llibre (musulmana, jueva i cristiana), i que gaudia d'una gran acceptació popular. Precisament aquesta popularitat fou el factor determinant de la seva sistemàtica i abusiva assimilació en la predicació dels frares mendicants, els quals cop-saren deseguida la seva versatilitat i atractiva utilitat pedagògica.⁶

Tanmateix la manera com Llull fa servir i articula de manera alternant els exemples llargs o »racontaments« i els exemples breus o proverbis en la seva

⁴ En un estudi ja clàssic i del tot recomanable: »Els Racontaments de l'*Arbre exemplifical* de Ramon Llull: La trasmutació de la ciència en literatura«, ara de fàcil accés dins ROBERT D. F. PRING-MILL, *Estudis sobre Ramon Llull* (1956-1978), a cura de LOLA BADIA i ALBERT SOLER, Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1991, pp. 307-317. Crec que la matèria podria ser tema d'una apassionant tesi doctoral.

⁵ Així p.e. D. JUAN MANUEL en el pròleg de la »Tercera parte«, del *Conde Lucanor*, confon deliberadament els »enxiemplos« o narracions llargues de la primera part amb el centenar de »enxiemplos« de la segona, que en realitat són proverbis o sentències: »[...] ca en l'otro ay cinquenta enxiemplos et en éste ay ciento. Et pues en el uno et en l'otro ay tantos enxiemplos [...]« (Ed. JUAN MANUEL BLECUA, Castalia : Madrid 1969, p. 273), i el mateix fa Fr. Francesc Eiximenis, el qual denomina tanmateix »eximplis breus« les sentències de tipus proverbial per a distingir-los dels *exempla* pròpiament dits. Vid. ALBERT G. HAUF, »D'Eiximenis a Sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval, Biblioteca Sanchis Guarner 19, Abadia de Montserrat, 1990, pp. 99-106.

⁶ Veg. ultra la informació de R. SCHENDA, »Stand und Aufgabe der Exemplarforschung«. Dins: *Fabula*, 10 (1969) 69-85, les aportacions més recents contingudes en WALTER HAUG i BURGHART WACHINGER (ed.), *Exempel und Exempelsammlungen*, Fortuna Vitrea 2, Tübingen 1991; JACQUES BERLIOZ i M.A. POLO DE BEAULIEU (ed.), *Les »Exempla« médiévaux. Introduction à la recherche, suivie de tables critiques de l'»Index exemplorum« de Frederic C. Tubach*, Carcassonne, 1992 y MARÍA J. LACARRA, »Hacia un *thesaurus exemplorum hispanicorum* (con especial referencia a las aportaciones de la crítica en los últimos diez años [1985-1995]«. Dins: *Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura medieval*, Universidad de Alcalá 1995, pp. 111-132.

obra, és força més rica i complexa, i supera de molt la desorganitzada combinació de les facècies i «exemplis» o historietes i dites proverbials de caire popular d'un Eiximenis, potser perquè Llull parteix d'un enfocament més exigent, d'una pedagogia molt més dinàmica i optimista basada en una enorme fe en el poder inductiu i deductiu de la intel·ligència humana.⁷

Els *exempla* lul·lians, tot i la seva amenitat i varietat, reclamen sovint exposició, i, com els «exemplis abreujats» del LAA, pressuposen un considerable esforç de comprensió o d'assimilació prèvia de la doctrina lul·liana i de relació analògica amb els seus principis fonamentals, d'acord amb el conegut principi pedagògic medieval segons el qual la aprehensió d'allò assimilat amb dificultat resulta molt més intensa i definitiva.

En realitat Ramon no sembla disposat a fer massa concessions al seu interlocutor el monjo Guillem. A vegades, quan aquest exigeix una exposició d'un *exemplum* que considera massa subtil (recordem el cas ja citat més amunt), Ramon li replica que no calen explicacions, ja que li ha fornit el text per escrit, la qual cosa li permet una lectura repetida que ajuda a una millor intel·ligència. Li diu també que si encara no ho acaba d'entendre és senyal evident que no domina de manera suficient la doctrina o base teòrica de l'*exemplum*, raó per la qual l'ànima a repassar la lliçó i a tornar a rellegir amb major deteniment els llibres precedents. Aquesta és una tècnica repetida al llarg del llibre. Bona part de les respostes o solucions de l'*Arbor quaestionalis*, que seria una mena de test a l'americana del nivell pràctic d'assimilació adquirit, no fan altra cosa que remitir-nos d'una manera ben econòmica, a les mateixes arrels del sistema: «Vé a la bonea, a les rails de l'arbre elemental», etc. (*Arbor quaestionalis* I, 1, qq. 1, 2, 3, 4, 5, 15, 21, 35, 40, 41, etc.; *ROL* XXVI, pp. 608ss.). De fet en les qüestions d'alguns arbres, com les de les «questions de les rails de l'arbre exemplifical», predomina de molt aquesta primera manera o recurs de trametre el lector «a certs locs dels arbres antecedents, en los quals hom porà atènyer la solució», i es fomenta així un procés de relectura, oferint fins i tot indicacions del paràgraf corresponent: «Vé al primer, segon, terç, etc, paràgraf de les rails de l'arbre exemplifical» (Ibid. I,15, qq. 217-234; *ROL* XXVI, pp. 868ss.). Les altres dues maneres o mètodes utilitzats (p. 844) consistiran, bé a oferir una solució en forma d'una màxima o sentència breu, «concordant aquella màxima amb la conclusió de la qüestió», bé a combinar la màxima amb la tramesa al text. Això ja ens dona una petita idea del caràcter «científic» i de la densitat filosòfica i teològica d'aquestes màximes, creades *ad hoc* i per això necessàriament més carregades de significat doctrinal que les dels *exempla* o *proverbis* tradicionals.

El mètode – com he tingut oportunitat de comprovar més d'una vegada tot preparant aquest treball – encara ara manté la seva validesa. Es basa en el vell principi de no espantar-se de la dificultat i d'insistir en l'esforç intel·lectual: «e si la màxima és a alguns escura, consellam que recorra a les natures dels arbres e dels locs d'aquells ab los quals la màxima ha concordança [...]» (Ibid.,

⁷ És una característica que ja veig prou assenyalada en LLUIS CABRÉ, MARCEL ORTÍN i JOSEP PUJOL, «Conèixer e haver moralitats bones, l'ús de la literatura en l'*Arbre exemplifical* de Ramon Llull». Dins: *EL* 28 (1988) 139-167 (pp. 140-141).

Prol., pp. 844). Llull ens demostra ben explícitament l'aplicació d'aquest sistema quan el pobre Fèlix es manifesta del tot meravellat davant la portentosa facilitat amb què l'ermità en comptes de contestar de forma entenedora les preguntes directes que ell li adreça, li recita curioses semblances o »eximplis« encadenats, a primera vista intel·ligibles i sense cap relació lògica aparent amb les qüestions formulades.

Tampoc en aquella evident situació de diàleg entre mestre i deixeble, l'ermità lul·lià farà concessions al seu jove interlocutor, al qual confondrà encara més explicant allò no entès amb una nova semblança o eximpli de la mateixa tenor:

»Molt fortment se meravellà Fèlix d'aquella *semblança* que lo ermità deia, car no li era viates que no faés al prepòsit segons lo qual ell demanava àngel què era. Lo ermità conec que Fèlix se meravellava e que no entenia la semblança que dita li havia, e dix aquesta semblança a Fèlix [...]« (II, c. 14: *OS II*, p. 71).

El resultat serà una amable però ben expressiva protesta del jove:

»Sènyer – dix Fèlix al sant ermità – , molt me meravell de vostos eiximplis, car vijares m'és que no facen res al prepòsit de què jo us deman. – Bells amics – dix lo ermità – , escientment vos faç aitals semblances per ço que vostro enteniment exalcets a entendre; car *on pus escura és la semblança, pus altament entén l'enteniment qui aquella semblança entén*« (Ibid. p. 72).

Vet ací una tècnica que és el reflex d'una ment analítica i d'una concepció analògica i especular de l'univers, on exemple és sinònim alhora de *similitudo* però també de l'operació d'uns elements superiors damunt dels altres. O sigui: on la metàfora és la clau o, com diu Llull,

»el ligam de la operació de les tres potències de l'ànima [...] Cor per metàfora s'apodera l'enteniment a entendre, per ço cor en un temps se gira sobre diverses espècies«.⁸

Basta comprovar de quina casuística manera Evast, en el capítol quart del *Blaquerna* posa a prova la formació intel·lectual del seu fill, narrant-li l'exemple del ballester que fereix un cervo amb una sageta. O en el llibre IV, 29 del *Fèlix* (*OS*, II, pp. 98-99), l'aprenent de filòsof sap exposar l'*exemplum* o falla del gall i el volpell, primer directament i després mitjançant una altra falla (la de la serp i l'home que anava amb sa muller), que el príncep que només practica les armes és incapaç de desxifrar. Es palesa, doncs, que la millor

⁸ En els *Començaments de Medicina*, dist. I,5, i tota la dist. X; *OS II*, p. 417, i també 485 ss. amb les notes i abundants referències bibliogràfiques de BONNER. Vegeu també la Introducció, Ibid., I, p. 68.

manera de demostrar l'assimilació intel·lectual d'un problema o qüestió no és la mera repetició o vòmit d'un text après de memòria, o la repetició literal de les paraules del mestre, sinó la interpretació raonada del cas exemplificat i/o la capacitat de contestar mitjançant d'altres exemplis, semblances o qüestions de la mateixa tenor. D'aquesta manera es prova, també públicament en el *Blaquerna* (c. 56), el magisteri i la superior capacitat intel·lectual del protagonista convertit en mestre i organitzador d'un estudi monacal, i també – tot s'ha de dir – el seu extraordinari optimisme!

Aquest optimisme lul·lià es fonamenta en una gran confiança, ben evident al llarg de la seva obra, en el paper de la raó com a suport bàsic de la fe. Tot i ser un dels títols de glòria del Beat, constitueix també una de les possibles causes del seu relatiu fracàs. Com en el conegut cas del filòsof que a plena llum del sol i amb un fanal encès, cercava «un home», pels concorreguts carrers d'una ciutat grega, en les semblances lul·lianes el llum o element remarkable d'una asseveració més o menys complicada serveix de pretext a la natural curiositat humana per a la formulació d'una pregunta, equivalent a l'esperat: «Què cerques?», que permet acte seguit al savi de passar a la posteritat com a protagonista d'una lliçó exemplar. Llull en escriure un text tan estimulante com complicat sembla tenir ja assumida la possibilitat, cada vegada més previsible en el món que ens ha tocat viure, que els vianants considerin «foll» el filòsof de la làmpara, o que, mancats de qualsevol curiositat o massa ensinistrats en altres quefers, el deixin circular ben a lloure sense mai no formular-li la tan esperada com transcendental pregunta!

Noteu de quina persistent manera les variades *personae* que Blaquerna troba en el seu itinerari, acaben gairebé sempre, gràcies a la interessada complicitat de l'autor del llibre, formulant en veu alta la pregunta més adient, i com llur curiositat les col·loca a mercè de la decisiva influència dels raonaments lul·lians, de manera que el seu enteniment ha de rebre l'impacte, més o menys retardat, de l'explosiva càrrega semàntica concentrada en els *eximilis*, semblances, màximes i comparacions desplegades per l'enginy lul·lià. Després d'un petit marge de reflexió (expressat formulísticament pel característic «molt considerà X»), la raó intrínseca i la força lògica de l'argumentació lul·liana els obligarà «necessàriament» a modificar el seu errat punt de vista, o sigui: a una conversió moral a la primera intenció.

No menys necessitades d'explicació i de la conseqüent reflexió moral seran també, a un altre nivell, les curioses, espectaculars i combinades *mises en scène*, o curiosos exemples escenificats, de «Ramon lo foll» i del «Joglar de Valor», destinats també a «meravellar», és a dir a provocar físicament, per mitjà de l'impacte visual d'una acció directa i d'una teatralitat gairebé surrealista, una curiositat que porti a la indagació intel·lectual, i a la pregunta immediata del tipus: «ni què significa ço que has fet de l'esperar i del ca denant nosaltres?» (*Bl.*, c. 79; *OE I*, p. 227), sempre, és clar, seguida de la pertinent resposta o raonament que Llull pretenia encolomar al seu auditori.

Aquesta tècnica pedagògica tan suggerent, sembla entroncar amb la tradició oriental d'arrel budista, d'ensenyar o comunicar de manera pràctica i memorable, una doctrina o tesi d'altra banda ja molt ben resumida en l'abundant dipòsit de la literatura gnòmica o sapiencial, fonamental per a la pedagogia medieval, en forma de sentències, refranys o proverbis breus, «castigos»,

»Bocados d'oro«, i semblants, i que hom assimila inductivament i deductiva fent servir una tècnica circular que tot partint d'una síntesi magistral, tracta després de divulgar-la, d'explicar-ne l'abast, i de fixar-ne i confirmar-ne el contingut i la substància moral en la memòria, *per historiam*, o *per aequiparantiam*, mitjançant paràboles o analogies, faules o narracions breus d'animals personificats, comunes a la tradició clàssica grecollatina i oriental.⁹

Val a dir que, com ja hem anticipat i es dedueix del que ja he dit sobre el caràcter científic del seu llibre i de la funció i caràcter que vol donar a les seves màximes, Llull reelabora i adapta a les seves necessitats específiques el concepte d'*exempla* aleshores tradicional i, com tractaré de demostrar, té un excel·lent domini del mètode inventiu que ell mateix preconitza.

2.1. UN POSSIBLE MODEL ORIENTAL: LES VERSIONS ÀRABS I LLATINES DEL *CALILA WA-DIGMA*. EL *DIRECTORIUM HUMANAÈ VITAE (DHV)* DE JOAN DE CÀPUA

Llevat d'unes poques excepcions que semblen confirmar la regla, més que no manllevar els seus *racontaments* de narracions de caràcter folklòric o popular; anècdotes o historietes curtes, reals o fictícies; vides modèliques d'herois paradigmàtics, reis, filòsofs, herois i en especial dels sants (*gesta*, i hagiografia); els prodigis o fets extraordinaris atribuïts a la intervenció divina, de la Verge Maria i dels sants (*miracula*, en especial els marians), tan freqüents en els catàlegs o reculls clericals d'exemples per a.b.c., Llull sembla crear els *exempla* en funció de les seves necessitats i del sistema de la pròpia *Ars*. Això no vol dir tanmateix que desconeugués els precedents »literaris«. Ben al contrari, hi ha indicis que fan pensar que fou a partir del possible estímul inicial de fonts literàries tradicionals aleshores molt conegudes, que va passar a la creació de les eines pròpies de caràcter més instrumental o utilitari. Sembla evident la utilització que fa Llull en el *Llibre de Meravelles* de materials del *Calila wa-Digma*, important recull de narracions d'origen budista que circulava en diverses versions àrabs i hebrees. El jueu convers Joan de Càpua, contemporani del Beat, el va traduir al llatí dedicant-lo al cardenal Ursini, protector dels frares menors. Poc després Ramon de Biturnis va tornar a posar-ne en circulació una nova versió llatina, i aviat fou també conegut en altres llengües vernacles. Era, doncs, un fons compartit per una vasta tradició cultural, cosa que permetia d'establir fàcilment, tal i com es proposava Llull, punts de contacte amb possibles interlocutors musulmans o jueus.

Que Llull pogué aprofitar aquesta font oriental ja va assenyalar-ho Longpré, el qual en una data tan llunyana com el 1835, pressuposà, tot referint-se particularment al *Llibre de les Bèsties*, que el Beat tenia un coneixement directe

⁹ Recomanaria ara l'útil llibre de MARTA HARO CORTÉS, *Los Compendios de Castigos del siglo XIII: Técnicas narrativas y contenido ético*, Anejo nr. XIV de la revista Cuadernos de Filología, València 1995, amb abundant bibliografia recent. D'altra banda hom pot recordar als estudiants moderns el poderós efecte retroactiu de la lliçó assimilada d'acord amb aquest mecanisme d'aprenentatge que combina la teoria amb la pràctica, en sèries televisives americanes com la de *Kung-Fu*, que posen l'èmfasi en la relació: savi monjo ancià experimentat – jove novici inexpert.

del text àrab del *Calila*. La tesi fou més tard confirmada per Llinarès i per Bonner, i és recollida per Taylor.¹⁰ Com va indicar també Armand Llinarès, un dels pocs *exempla* identificables de l'*AE*, repetit en altres obres lul·lianes com el *Blaquerna* i el *Llibre de Meravelles*, prové de l'esmentat *CD*, raó per la qual ens pot servir d'indici inicial a l'hora de tractar d'indagar de quina manera i a partir de quins estímuls Llull va enllestir aquesta peculiar col·lecció d'*exempla* que és en definitiva l'*AE*, i ens pot ajudar a copsar la flexibilitat amb què un mateix exemple, tot i contenir una càrrega essencialment constant de significat, podia funcionar de manera força polivalent en contextos diferents de l'obra lul·liana.¹¹

Així, per exemple, quan Blaquerna (c. 52) interroga un escuder abandonat pel seu senyor Narpan, l'escuder introdueix en el diàleg una frase proverbial o referència temàtica irònica al·lusiva a la »penitència del llop«, que serveix per atiar la curiositat i provocar la següent pregunta de Blaquerna, a la qual l'escuder contesta de seguida mitjançant una narració en el fons ja conceptualment implícita en el proverbi o frase feta:

» – Bell amic – dix Blanquerna – , ¿on està aqueix senyor Narpan que vós deïts?

– Sènyer – respòs l'escuder – , ell està prés d'ací, en una abadia [...], e és vengut [...] per fer penitència; mas la penitència en què ell està és semblant a la penitència del lop – . *Blanquerna demanà a l'escuder*

¹⁰ »Llull a du connaître le Kalilah et Dimnah en arabe, et il semble que c'est de venir qu'il a emprunté à cette grande compilation de contes et de fables tant le cadre général de son roman animal que les récites secondaires qui y sont intercalés« (*Histoire Littéraire de la France*, Tome XXIX, Paris 1885, p. 356). Tanmateix anota també (Ibid. p. 360) que: »les contes que Raimond Lulle a emprunté, pour cette septième partie, à ses souvenirs de lectures arabes ne se présentent pas toujours chez lui sous leur meilleure forme; ce qui tient, soit à l'infidélité de sa mémoire, soit à l'état déjà altéré où il les avait recueillis [...]« Cfr. les posteriors conclusions d'ARMAND LLINARÈS (ed.), *Le livre des bêtes*, Paris 1964, pp. 17-27. També BARRY TAYLOR, »Complexities of the *Exemplum* in Ramon Llull's *Llibre de les bèsties*«. Dins: *MLR* 90 (1995) 646-58 (p. 647 i p. 648, n.11), on, de la mà de Llinarès i referint-se al mateix llibre lul·lià, assenyala que: »The plot is modelled on the exploits of Kalila and Dimna« i també que set dels vint-i-vuit *exempla* procedeixen d'aquella mateixa font: »Kalila also supplied seven of Llull's interpolated *exempla* and one episode in the frame.« (Dec a la col·lega Lola Badia la tramesa d'aquest treball). Sobre el possible ús per part de Llull de la famosa *Enciclopèdia dels Germans de la Puresa*, on també va inspirar-se el mallorquí ANSELM TURMEDA, hom pot consultar JOHN DAGENAIS »New Considerations on the Data and Composition of Llull's *Llibre de les Bèsties*«. Dins: *Actes del Segon Col·loqui d'Estudis Catalans a Nordamèrica*. Yale, 17-19 d'abril de 1979, ed. MANUEL DURAN et alii, Montserrat 1982, pp. 135-138, on se suggereix una assimilació estructural dels contes a partir de les Epístoles o *Rasa 'il* dels Germans.

¹¹ En un article d'enfocament diferent, assimilat per mi després de llegida públicament aquesta ponència, i que introdueix un text inèdit de la *Rhetorica Noua*, que m'era desconegut. Vid. ARMAND LLINARÈS, »Les Singes, Le ver Luisant et l'Oiseaux. Note sur l'utilisation répétée d'une même fable dans l'oeuvre de Lulle«. Dins: *Romania* 108 (1987) 97-106.

qual fo la penetència del lop. – Sènyer – dix l'escuder – , en un temps s'esdevenc que lo lop entrà en un corral, etc.

– Amic – dix Blanquerna – , ¿és-vos semblant que, si jo anava al monestir e estava un temps ab Narpan, si'l poria convertir a bon estament? – . L'escuder respòs: – *Si vós estats ab ell, a vós pendrà enaixí com pres al papagai – . Blanquerna lo pregà que li digués l'exempli del papagai. – Sènyer – ço dix l'escuder – , en una terra s'esdevenc que dues bugies posaren lenya sobre una luerna, e cuidaven-se que fos foc, e bufaven en la lenya per ço que'l foc s'encenés. Un papagai estava en un arbre, e deïa a les bugies que no era la luerna foc, e les bugies no escoltaven ses paraules. Un corp deïa al papagai que no volgués treballar en correcció d'aquells qui no reeben doctrina. Lo papagai avallà de l'arbre e mès – se enfre les bugies per ço que l'oïssen, e l'una d'aquelles pres e aucís lo papagai. Enaixí pendrà a vós si volets corregir aquell qui no rep correcció [...]*« (Bl., c. 52; OE, I, p. 186).

Una vegada que Blaquerna veu confirmada per la falla l'actitud negativa de Narpan, al qual és evident que l'escuder considera un pecador incorregible, està ja en condicions d'expressar el punt de vista contrari, o sigui: la seva total convicció en la superioritat de les pròpies armes espirituals. Blaquerna en identificar – se metafòricament amb el lleó d'una altra falla, el qual, armat de moltes dents i moltes uncles (possible al'legoria de les virtuts divinals i de les virtuts creades), lluita i devora el porc senglar símbol dels vicis de Narpan, ens avança el futur desenllaç de l'episodi. Com era d'esperar, coneixent Blaquerna i Lull, la narrativa culminarà amb la conversió del cavaller pecador tot fent servir de manera circular la coneguda tècnica, introduïda per Narpan, d'encaixar diverses històries breus afins d'un mateix marc:

»Blanquerna dix: Jo'm confii en lo consell que la volp dix al senglar – . L'escuder pregà Blanquerna que li recountàs aquell exempli. Blanquerna dix: – Una volp anava per un boscatge [...]etc.« (Ibid.)

Ara bé, en el famós *Llibre de les Bèsties* integrat en el *Llibre de Meravelles*, (VII, 42; OS II, p. 158), trobem evidència de l'ús d'aquest encadenament acumulatiu destinat a desenvolupar un mateix tema dins d'un mateix capítol. Hi detectem uns quants casos on el lligam s'estableix a partir d'una màxima o referent proverbial deixat caure per un dels dos interlocutors i que provoca la reacció de l'altre, ara ja en forma de pregunta concreta:

»Molt hac gran paor lo Bou, e dix que vera era la paraula que el pagès dix al cavaller. – E com fo això? dix Na Renart, e lo Bou – dix aquestes paraules:

– *Un ric pagès desijava honrament, etc.*« (OS II, p. 155, cf. ibid., p. 135).

Tanmateix en la majoria de casos les històries s'acumulen quan cadascun dels presents exposa alternativament el seu punt de vista o doctrina. És el que passa en el *Llibre de les Bestiès*, on el mateix exemple, posat en boca del gall esde-

vé un poderós al'legat polític contra el rei, raó per la qual acaba costant la vida al narrador de l'exemple:

»*Con Na Renart hac parlat, e lo Gall dix aquestes paraules: – Un papagai estava en un arbre ab un corb, e dejús l'arbre havia un simi qui havia posada lenya sobre una luerna, car cuidava's que fos foc, e bufava en aquella lenya per entenció que faés foc en què-s calfàs. Lo papagai cridava al simi, e deia-li que no era foc, ans era luerna. Lo corb dix al papagai que no volgués castigar ni adoctrinar aquell qui no rebia consell ni correcció. Moltes vegades dix lo papagai al simi que luerna era, e que no era foc ço que-s cuidava que fos foc; e lo corb totes vegades reprenia lo papagai, com volia endreçar ço que naturalment és tort. Lo papagai davallà de l'arbre e acostà's al simi, per ço que li pogués mills dar a entendre ço de què-l reprenia; e tan prop se acostà lo papagai al simi, que lo simi lo pres e lo aucís. –*

Con lo Gall hac dit aquest eiximpli, lo rei hac opinió que per ell ho digués, e féu un semblant escrí contra el Gall, en semblant de mala voluntat. E adoncs Na Renart pres lo Gall e l'aucís, e-l menjà denant lo rei.« (VII, c. 42; OS II, p. 158).

En l'AE, III, 7, tornem a trobar el mateix exemple en el marc d'una cort reial on hi havia un cavaller molt luxuriós i de mals costums i un saig qui era cast, al qual el rei vesteix del mateix vil drap que al cavaller. Les reaccions d'un i altre – cavaller i saig – provoquen dues intervencions exemplars de l'emperador i una del saig:

»Deinde, quando rex dixit exemplum istud, sagio ad regem dixit, quod ipse nesciebat, quid garsia dixit ad columbam.

– Et quomodo fuit hoc? – dixit rex.

– Narratur – dixit sagio – , quod duae simiae ligna posuerant supra unam lucernam, quam ignem esse credebant, et, quia frigus habebant, ignem incendere uolebant, ex quo se calefacerent.

– Columba autem pluries ad simias dixit, quod lucerna ignis non erat et quod bene apparebat, quod simiae, quae homines esse solebant, ita turpem figuram hominum habebant.

Garsia autem dixit ad columbam, quod ipsa hominem tortuosum et obstinatum castigare non deberet, quoniam ex hoc damnum habere posset, quia tortuosus et obstinatus castigare se non permittit et damnum dat illis, qui ipsum castigant.

Columba autem garsiae credere noluit in consilio, quod sibi dedit, et credebat, quod simiae ipsam non audiissent de una arbore, in qua stabat. Et tunc in terram descendit ad ipsas, quae dixit eis, quod lucerna, quae dicitur noctiluca, ignis non erat.

Tunc uero simiae columbam acceperunt, quae ipsam occiderunt et comederunt.

Garsia autem dixit, quod in columba suos perdidit sermones, uerum tamen in se ipsa experientiam habuit de his, quae ad columbam praedixit» (AE, p. 749).

Si comparem ara la reacció del saig lul·lià amb la versió llatina del *Directorium humanae vitae* (p. 157), on deixo indicats de manera superficial però suficient amb números i lletres els elements estructurals més importants:

»[1] Verum quoniam hoc quod dico scio tibi non esse oportunum, et doctrinam meam scio esse vilem in oculis tuis, est verbum meum sicut verbum illius qui dixit: Non queras dirigere illum qui dirigi non potest, nec castigare qui castigari non valet. [2] Inquit D: Quomodo fuit?

[3] Inquit K.

[4] Parabola. [a] Dicitur fuisse [b] in quodam monte [c] turba simeorum. [b] Nocte vero, cum esset frigus, viderunt [c] luculam que lucet in nocte; et putantes ipsam esse ignem et congregatis multis lignis, appuerunt illam in lignis et stabant sufflantes tota nocte manibus et ore. Erat autem [b] apud quamdam arborem in qua erant [c] aues. Et descendens [c] quedam illarum dixit illis: Nequaquam laboretis, in vanum enim est; hoc quod videtis non est sicut creditis. Et cum nollent attendere suo verbo cepit eos corrigere et reprehendere cum sua sapientia. Et accedens ad eam quidam symeorum dixit ei: [d] Nequaquam dirigere velis quod non potest dirigi, nec docere qui non potest doceri, nec corrigere qui non corrigitur. Nam palis qui non potest frangi, non temptant in eo homines ensem, et lignum quod plicari non potest, noli niti plicari, quoniam quicumque facit hoc penitebit. Et non curans aus de verbo illius accessit ad eos, ut moneret et corrigeret; quam cepit vnus ipsorum et cum suis pedibus conculcauit in terra, et mortua est. [d] Cum autem sic es, non enim iuuat in te doctrina et comprehensio, maxime quia cor tuum deceptum est in vana gloria et fraude, que ambe sunt mali mores. Et scias quod quicumque intromittit se in aliquod quod eum non decet, quamuis verum sit, faciant eum corruiere opera sua, [1'] et accidit ei sicut accidit pice. [2'] Ait D.: Quomodo fuit? [3'] Ait K.: [4'] Parabola. [a'] Fuit [c'] quidam mercator [b'] in terra Persie [...].etc.»

Constatem que es tracta de la mateixa narració, però amb algunes variants importants: un simi o dos en comptes de tot un grup; una coloma i una garça i no un papagai i un corb. Els diferents noms dels animals s'expliquen davant una total indefinició del tipus d'ocell en el possible model original. L'altra diferència més notable, llevat de la pintoresca idea potser relacionada amb l'origen budista i amb la transmigració de les ànimes que les símies són homes degenerats (AE), seria que en el DHV és una mona i no un segon ocell el qui adverteix de la inutilitat i perill de les advertències. Detall aquest que pot semblar degut a un error gramatical, però que es troba repetit en les versions castel·lanes que conec.¹² Una simple ullada al text llatí del DHV mostra que precisament la característica formal externa que millor caracteritza la majoria

¹² Cfr. amb: »[...] et pasó por y un omne et dixo al ave«: JUAN MANUEL CACHO BLECUA y MARÍA JESÚS LACARRA, eds., *Calila e Dimna*, Castalia : Madrid 1984, p. 171) que contrasta amb: »A la qual respondíó uno de los ximios« (!), que trobem en el *Exemplario contra los engaños y peligros del mundo*, George Coxi: Zaragoza 1531, f. 28v, facsímil París-València: València 1993. La versió de Càpua conté una sèrie de sentències ome-

de les històries d'aquest recull, i així ho hem pogut comprovar ja en la de la lluernia, i en els resums que ofereixo, és la seva estructura, suara insinuada, però que potser cal analitzar amb més espai.

2.2. ESQUEMA ESTRUCTURAL DE LES »PARÀBOLES« DEL *DHV*

Podem tractar de resumir així aquest esquema:

1. Introducció, mitjançant un *verbum dicendi* impersonal [a], d'una paràbola o narració situada en un espai o temps més o menys determinat [b], a partir d'un diàleg inicial entre els protagonistes que donen títol al llibre i d'altres [c]. Una de les parts provoca la curiositat gràcies l'al·lusió a una doctrina o ensenyament o a un referent temàtic proverbial [d] analògicament relacionat amb un cas, experiència o falla específica, o *exemplum* pròpiament dit, que hom fa servir com element de comparació per explicitar i confirmar la validesa general del principi o doctrina que hom vol mostrar o demostrar. L'*exemplum* ofereix, doncs, una demostració pràctica, basada en l'experiència i és una resposta paral·lela concreta a la tesi o principi teòric formulat en la pregunta i resumit més tard en forma de missatge, d'apoteigma o de quintaessència doctrinal. Això es fa a partir de formulacions *ad hoc*, del tipus: »qui fa això es mereix que li passi allò que va passar a X«, essencialment equivalents a un simple: »així com [va passar a/ o va fer] X«:

»Ne [ei] contingat [michi] *sicut* [contigit X/ cuidam qui] [...]. / [...] ne forte accidat tibi *sicut* accidit X / [sibi] accidit [ei] *quod/ sicut* accidit X/ qui [...] *dignum est* accidere sibi quod accidit cuidam X/ Ut patet de X / [...] erit eius finis *sicut* finis X/ et erit eius negotium *simile* illius quod refertur de X/ *quemadmodum* egit (/feci V fecerunt)/ etc.«¹³

ses arreu i és en general més llarga i rica en detalls. D'altra banda el llatí de l'*AE* sembla del tot independent del de la versió de Joan de Càpua. Basta fixar-se en noms com el de la lluernia = LUCULA (*DHV*)/ LUCERNA QUAE DICITUR NOCTILUCA (*AE*).

¹³ Vet ací els llocs a partir dels quals he extret la fórmula o denominador comú: 1 [...] *sicut* cuiusdam mulieris, quam decepit seruus per suum amasium [...] (*DHV*, c. 3, p. 174). 2 Nam ei qui putat vidisse quod non vidit et audiuisse quod non audiuit, *dignum est accidere sibi quod accidit cuidam stulto medico* (c. 3, p. 182). 3 Vobis autem de me malum estimantibus *est cauendum ne accidat mihi quod accidit cuidam seruo* referenti quod non vidit neque sciuit, (c. 3, p. 191). 4 [...] est parabola de columba mure et coruo. (c. 4, p. 194). 5 Ne vnquam pax est in odio substantiali: Aqua enim, ad ignem calefacta vt sit calida *sicut* ignis, si proiciatur super ignem, extinguit illum. *Ne ei contingat sicut* cuidam qui serpentem nutriuit in domo sua (c. 4, p. 198). 6 [...] *neque contingat mihi, sicut contigit gallo cuidam*. 7 *Reduxisti ad mei memoriam verbum* cuiusdam mulieris dicentis socie sue: Non cambuit hec mulier zizanias excorticatas pro non excorticatis sine causa (c. 4, p. 204). 8 Quicumque enim intendit acipere et non dare, sed semper congregare et reponere, *erit finis eius sicut finis lupi* (c. 4, 204). 9 *Ne accidat ei sicut* strunis et coruis (c. 5, p. 217). 10 Dixit ei coruus. Causa huius odii fuit verbum quod dixit cuidam coruus (c. 5, p. 222). 11 Rex enim, quamuis stultus sit, si tamen habet sapientes consiliarios et rectos [...] eius imperium exaltatur *quemadmodum* fecit lupus, qui nocte lune iuit ad regem elephantum (c. 5, p. 223). 12 [...] et peior omnibus regibus est qui crudelis est populo suo et qui confidit in ipso [...] *sibi accidit sicut acci-*

2. Això sol provocar la pregunta de l'interlocutor, pregunta generalment reduïble a un esquema del tipus següent: »Dix-it (/[-erunt]/inquit/responderunt) A(B): Quomodo fuit (contigit illi/ accidit illis) [hoc]/ [est factum]?«¹⁴ L'interlocutor contesta introduint el cas o l'esperada semblança o paràbola

dit aui et lepori qui elegerunt sibi iudicem in sua causa murilegum [...] (c. 5, p. 226). 13 Nam vir intelligens potest sua intelligentia et sapientia facere illud quod magnus et potens non potest; iam *relatum est mihi* quoniam quidam sua sapientia et argumentis deceperunt heremitam vt negarem sui oculi quod viderant (c. 5, p. 230). 14 Pluries enim inueniet homo subsidium in suo inimico et redditur sibi amicus, quemadmodum facta est vxor senis diligens virum suum, postquam odio habuit ipsum (c. 5, p. 233). 15 [...] *sicut* euasit heremita propter discordiam que orta est inter furem et demorem (c. 5, p. 234). 16 [...] insipiens vero seducitur verbis blandis [...] sicut quidam carpentarius, qui, denegans sue aures, et deceptum est cor suum (c. 5, p. 235). 17 [...] si comburemus te [...], ad tuum redires elimentum et tue nature radicem; *sicut* quedam muricula (c. 5, p. 239). 18 Quicumque enim sustinet tribulationem propter bonum quod inde sperat habere, non debet ei esse difficilis molestia. *Audivi iam quomodo* serpens factus est seruus cuiusdam rane [...] (c. 5, p. 243). 19 Sunt enim qui bonum querunt et illud inueniunt, sed nesciunt illud conservare, [...] *sicut remansit* testudo confusa a symeo (c. 6, p. 249). 20 Video te me reputasse sicut asinum de quo vulpes dixit non habuisse aures et cor (c. 6, p. 255). 21 [...] non respiciens futura, corruet in suis negociis [...] et erit eius negotium *simile illius quod refertur de* heremita et de eius cane quem sine culpa interfecit, non inquirens rei feritatem radicemque rei previdendo minime (c. 7, p. 258). 22 [...] vir sapiens non debet loqui de his qui nescit [...] Quicumque enim assumit talia verba loqui, *accidet ei simile quod accidit* heremite cuidam super quem vas mellis effusum est (c. 7, p. 259). 23 Quicumque vero respexerit quod ei proficit et nouerit quomodo querat pacem sui inimici tempore suo et quomodo inimicari debeat ei qui amicus eras, ad magna perveniet et suum habebit optatum, *quemadmodum fecerunt* mus et murilegus, qui ex societate a mortis periculo euaserunt (c. 8, p. 263). 24 Viri prudentes [...] non debent confidere in sus inimicis [...] *quemadmodum egit* auis erga regem cuius filium orbauerat (c. 9, p. 269). 25 *Quemadmodum fecit* Sedras rex Indie cum suo principe per Helebat vxorem regis (c. 10, p. 278). 26 noli querere quod non inuenies, sed quere potius illud in quo tu est hodie [...] *ne forte accidat tibi sicut accidit* symie de lenticulis (c. 10, p. 290). 27 *Dignum est tibi* in eo quae, relicta propria lingua tue terre, vis loqui lingua aliena, *accidere quad accidit* coruo (c. 12, p. 303). 28 [...] sapiens non est quis sufficienter nisi per intellectum, et intellectus principaliter a Deo et per exercitium datur homini, vt filio reals et eius sociis accidit (c. 15, p. 320). 29 [...] quicumque credit medicis, vt querat medicinalia per loca periculosa et se mori exponit, *accidit ei quod accidit* cuidam symeo, (c. 16, p. 325). 30 Et non debemus confidere in nostra potenda [...] *vt patet de* lupo quedam, quem superaverunt murilegi (c. 16, p. 328).

¹⁴ Vet ací la llista de formulacions exactes, que cal relacionar amb els mateixos llocs textuals especificats en la nota precedent d'acord amb la mateixa numeració: 1 Dixerunt leo et omnes alii viri: *Quomodo fuit?* 2 Responderunt iudex et leopardus: *Quomodo contigit illi?* 3 Dixit princeps iudex et exercitus: *Quomodo contigit illi* dic nobis. 4 Dixit rex: *Qf?* 5 Inquit coruus: *Quomodo fuit hoc?* 6 Inquit coruus: *Quomodo est factum?* 7 Inquit heremita: *Qf?* 8 Inquit mulier: *Qf?* 9 Dixit rex: *Quomodo accidit illis?* 10 Dixit et rex: *Qf?* 11 Dixerunt ei aues: *Qf?* 12 Dixerunt aues: *Qf?* 13 Dixit rex: *Qf?* 14 Dixit rex: *Qf?* 15 Dixit ei rex: *Qf?* 16. Dixit rex: *Qf?* 17 Dixit rex: *Qf?* 18 Dixit rex coruorum: *Qf?* / 19 Dixit rex: *Qf?* 20 Dixit testudo: *Qf?* / 21 Dixit rex: *Qf?* / 22 Et dixit maritus eius: *Qfh?* / 23 Dixit rex: *Qf?* / 24 Dixit rex: *Qf?* 25 Dixit rex: *Qf?* / 26 Dixit rex: *Qf?* / 27 Dixit peregrinus: *Qf?* / 28 Dixit rex: *Qf?* / 29 Dixit ei vxor: *Qf?* / 30 Dixit mulier: *Qf?* / Inquit D: *Qf?*

analògica, destinada a fer-nos centrar l'atenció en el contingut semàntic del referent inicial. Aquesta narració sol anar introduïda per uns *verba dicendi* en tercera persona seguits del nom propi o nom al·lusi al narrador, o per un verb impersonal: »[a] Inquit (/ ait/ dixit/ respondit/) A: Dicitur / (Fertur).«¹⁵ Narració que situa dins del marc temporal de la tradició oral i en un espai o lloc generalment indeterminats: »[b]: [...] fuisse (/fuit), in quadam terra (/ciuitate/ prouincia/ regione) / qua[n]dam die / nocte (/ quodam tempore/ tempore hyemali/ pristinis temporibus)/ in domo cuiusdam[...]«¹⁶ Els actants de les històries [c], generalment narrades en tercera persona, són també força imprecisos. Poden ser persones, animals o grups d'animals. Tot i que els dos interlocutors són animals, detectem una preferència pels ermitans, atribuïble a l'origen hindú de les narracions. Hom dóna a vegades una referència genèrica a la professió, edat i/o o nivell intel·lectual, material o espiritual = X (*carpentarius, peritus medicus, mercator/simplex/diuus, familiaris, /senex valde/ deuotus valde*): »[c] [vir] quidam X (/ heremita), [qui/cui erat Y / habens Y].«¹⁷ Aquesta fórmula introductòria va seguida de l'*exemplum* pròpiament dit, destinat a culminar amb la ratificació oficial del proverbi o màxima doctrinal i de

¹⁵ 1 [a]: 1 Dicitur [= D], dixit [dt] 2 D, Inquit [=I] Dimma 3 I Dimma: D 4 I philosophus 5 i 6 Respondit mus 7 I peregrinus 8 Ait vir eius 9 I philosophus Sendebat D 10 I coruus 11 coruus D 12 Ait coruus 13 D coruus 14 I sturnus 15 I consiliarius D 16 I ille D 17 I sturnus Fertur 18 I coruus 19 I philosophus D quod 20 Cui dt symeus D 21 I philosophus D 22 Ait vxor D 23 I philosophus D 24 I philosophus D: 25 I philosophus D 26 Dt Beled Fertur 27 I heremita D quod 28 I philosophus D quod 29 I maritus Fertur 30 I maritus eius D.

¹⁶ Les referències d'espai i de temps [b], detectades en els llocs esmentats són: [...] 1 fuisse in quadam ciuitate nomine Bostenne, prouincie Abezie 2 fuisse in quadam terra prouincie Indie 3 fuisse in ciuitate quadam 4 Dicitur fuisse in prouincia quadam apud quadam partem locus pro venatoribus 5 Fuit 6 Tempore hyemali, nocte quadam perfrigida/ 7 Quandam die in domo cuiusdam, et, [cum comedissem] in sero, 8 Dicitur fuisse [quidam venator, qui,] cum exiisset quadam die cum suo arcu et sagittis ad venandum in silua [...] 9 Dicitur fuisse in quadam regione iuxta ciuitatem quamdam magnus mons, in quo erat arbor magna et ramosa [...] 10 Dicitur quod quadam die [...] 11 fuisse quodam tempore mundo (accidisse) pestis et famis, in quo non plueret; et defecerunt aque riuorum [...] 12 [habui socium de auibus] cuius nidus erat circa quadam arborem in quo morabar ego 13 Fuit 14 fuisse 15 fuisse 16 fuisse 17-18-19=0, 20 fuisse apud quemdam lacum 21 = 0, 22 fuisse in quadam ciuitate 23 erat quedam magna arbor circa littus maris in quadam maxima planicie; erat autem in radice istius cauer-na 24 fuisse [...]in Indiam 25 fuit 26 fuisse 27-28=0, 29 in quodam bono loco et fertili, vbi multe arbores erant et fructus et aqua fuit 30 pristinis temporibus fuit magna congregatio luporum, et hoc erat circa litus maris.

¹⁷ Trobem els següents actants [c]: 1 quidam carpentarius, cui erat pulchra vxor 2 peritus medicus 3 vir habens vxorem pulchram et prudentem 4 nidus cuiusdam corui 5 vir quidam simplex, in cuius domo serpens morabatur [...] 6 exiuit vulpes quidam familiaris vt sibi cibum colligeret [...] 7 [...]hospitatus fui [...] cum comedissem 8 quidam venator, qui, [...] 10 conuenerunt omnes aues et inierunt consilium vt sibi regem constituerent 11 [elephantem] 12 [habui socium de auibus] 13 quidam heremita qui emit cervum vt offerret eum in holocaustum Domino. 14 quidam dives mercator senex valde, qui, cum haberet vxorem pulchram, non tamen ab ea diligebatur [...] 15 heremita cui data fuit vacca vna [...] 16 quidam carpentarius qui pulchram habebat vxorem quam multam amabat [...] 17 Quidam fuit heremita, deuotus valde, 18 Quodam fuit serpens, qui, cum valde senuisset, eius defecit potentia 19 [...] cum rex symeorum senuisset et suum vi-

la saviesa pràctica que conté [d], sovint seguida de la introducció d'un nou referent o proverbi [1 d'], i d'un nou joc de pregunta/resposta [2'/ 3'], i del nou cas o exemple [4] amb la màxima o síntesi doctrinal que el corrobora etc., creant-se així una successió de narracions encadenades, que poden ser linears a manera d'una capsxa xinesa, o circulars i convergents en una mateixa temàtica. »[d] [Induxi tibi / vobis] Hanc parabolam (/fabulam) [tibi] dixi (/attuli/ notate/ protuli), vt (scias/ non) / [ne] [...], (quoniam/ qued/ propter/ nam[...]).«¹⁸

2.3. L'ESTRUCTURA NARRATIVA DE L'AE

Ja he indicat la coincidència entre el títol i la intencionalitat pragmàtica de l'AS lul.lià i el pròleg del *DHV* (p. 84), citat més amunt: »*Scientia est sicut arbor cuius fructus est operatio*. Debet autem sapiens querere scientiam vt

gorem ac eius virtutes amisisset, prodidit eum vnus ex famulorum suorum 20 [...] leo, cui natum erat apostema de qua extenuatus est 21 [...] *virii boni et recti*, quorum vnus erat heremita bonus et colens Deum, cui erat vxor sterilis 22 cuiusdam murilegi, cuius nomen era Pendem. 24 *quidam rex* i [...] qui habebat avem vnam Pinzam nomine, que docta erat [...] Cuius vnus erat pullus 25 *fuit quidam magnificus rex* regum Indie, nomine Sedras, cui erat princeps nomine Beled 26 *quidam*, cum ferret quoddam vas plenum lenticulis 27 *coruus* habebat transitum superbum et erectum 28 *quattuor homines* pariter in itinere associati fuerunt 29 *quidam symeus* 30 Inter quos *lupus erat vnus* magis annosus [...]

¹⁸ [d]: 1 *Hanc notate parabolam, vt non procedat rex festinanter* 2 *Hanc parabolam dixi vt non loquamini* de eo quod nescitis 3 Cum autem *attuli vobis parabolam hanc, quoniam* quicumque facit sicut iste, cito retribuetur ei secundum facta sua 5 Inquit coruus: Intellexi quippe verba tua 6 *Hanc parabolam tibi dixi*, quod gallus merito precogitasset inueteratum odium inter ipsum et vulpem (c. 4, p. 201). 8 *Induxi vero hanc parabolam, vt scias quoniam* non est bonum semper congregare diuitias et non vti eis, nec comedere et gaudere cum eis (c. 4, p. 203). 11 [...] *attuli [...] hanc parabolam [...] quoniam* melius est constituere regem [...] quamuis esses stultus (c. 5, p. 225). 13 Nam vir intelligens potest sua intelligentia et sapientia facere illud quod magnus et potens non potest (c. 5, p. 230). 15 Induxi vobis parabolam hanc quia vir doctus [...] debet quandoque adherere socio sui inimici (c. 5, p. 234). 16 *Induxi vobis hanc parabolam, ne sitis solliciti*, sicut ille (c. 5, p. 237). 17 *Induxi vero hanc parabolam propter* seductorem, quia, si igne combustus esses, nihilominus ad principium tue nature redires et in radice tue prime creationis persisteres (c. 5, p. 241). 18 *Induxi tibi hanc parabolam, vt scias* quod non ego sicut ille asinus [...] Per fabulam hanc intellexi quod decet viros sapientes considerare et admaduenter, vt rem sibi acquisitam conservara sciant (c. 6, p. 257). 22 *Hanc protuli parabolam vt* de his que nescitis non loquaris (c. 7, p. 260). 23 Quicumque enim fuit inimicus et postea factus est amicus propter aliquid bonum quod sperat, cessante illo bono et eius cessat amicitia et redit in pristinum statum inimicitie, sicut aqua calefacta per ignem, que, remota ab igne, reddigur frigida vt fuit (c. 8, p. 267). 27 *Adduxi tibi hanc parabolam quoniam* dignum est te oblivisci propie lingue cum ipsam relinquis (c. 12, p. 303). 29 [...] *Adduxi tibi hanc parabolam, quia* non decet virum sapientem exponere se periculis (c. 16, p. 326). 30 [...] *induxi tibi hanc parabolam vt consideres*, quoniam non est nobis nostra potentia sufficiens sine aliquo potenti socio (c. 16, p. 328).

ipsam exerceat, et, si non exercuerit quod didiceri, non proficit ei»¹⁹ així com la incidència en l'apòleg o falla de les símies. Però allò que podem considerar el denominador comú que ens permet d'establir, *mutatis mutandis*, un punt de contacte entre les paràboles o *exempla* del *DHV* d'origen oriental i els de l'*AE*, és l'estructura dialògica creada pels dos personatges, en aquest cas Ramon, o sigui el mateix Llull, que assumeix el paper del savi o transmissor del saber acumulat, i el seu deixeble «el monjo Guillem» (*AS*, V; *OE*, p. 669b), i també l'estímul d'un referent doctrinal en forma d'enunciat proverbial inicial. Llull denomina «proverbis» aquests microtextos carregats de substància doctrinal i que necessiten explicació. Faciliten així el recurs a una interrogació sistemàtica, formulada de manera directa o indirecta, i seguida de la corresponent resposta i del nucli narratiu exemplar, així com de la subsegüent conclusió. Aquesta motiva una nova pregunta, i la introducció, en bona part dels casos però no sempre, d'unes històries encadenades, intercalades en la història marc, el nombre de les quals varia de manera consistent. Totes aquestes històries van destinades a potenciar el contingut semàntic del nucli inicial, fins arribar a provar de manera suficient la tesi que hom pretenia confirmar.

Llull assimila magistralment aquesta estructura del *DHV*, d'altra banda típica del conte oriental,²⁰ i l'anàlisi dels elements que ambdues obres tenen en comú i dels canvis introduïts pel Beat ens posen sobre la pista d'aquelles divergències que puguin assenyalar un aprofitament més intens, una major originalitat o la subordinació de la forma al contingut.

Llull és molt més flexible que no el *DHV*. I, si bé no manquen casos, com en »1. De radicibus *Arboris exemplificalis*«, on introdueix la narració de manera molt directa en forma de mer enunciat seguit d'exposició, per regla general assumeix el marc dialogal característic de la narrativa exemplar de tipus oriental, ja descrit més amunt. Amb la importantíssima novetat que la tasca de presentar-la i de fer-la entenedora recaurà ara, no solament sobre una gamma molt més representativa d'actants dels diversos estaments que formaven la piràmide social medieval, com ara:²¹

¹⁹ Que en la versió castellana diu així: «Ca dizen que el saber non se acaba synon con la obra; e el saber es commo el arbol, e la obra es la fruta, e el sabio non demanda el saber synon por para aprobecharse del; ca synon usare de lo que sabe non le tendra pro» (*Calila e Digna*, ed. J.E. KELLER, Madrid, 1967, p. 6, i ed. JUAN MANUEL CACHO BLECUA i MARIA JESÚS LACARRA, Madrid, Castalia, 1984, p. 94).

²⁰ Com bé ho prova un repàs d'altres fonts tan característiques que ara la *Historia Barlaae et Iosaphat*, ed. J. MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Madrid, 1997, o els restants textos narratius medievals hispànics estudiats per MARTA HARO, *Los compendios [...]*, València, 1995, pp. 23-45. Vegeu la interessant taxonomia que ofereix el ja esmentat article de BARRY TAYLOR, »The Complexities [...].« Dins: *MLR*, 90 (1995), p. 653.

²¹ Faig servir les dades provisionals de freqüència d'aparició dels personatges més importants, fruit del meu buidatge electrònic del text, que pot facilitar uns primers indicis sobre la possible incidència social dels actants de les històries lul·lianes que hom pot així contrastar millor amb els del *DHV*. El llistat els situa dins dels tres grans blocs estamentals medievals i afins (seria el cas dels jutges), seguint dins del possible en cada grup l'*ordo* jeràrquic descendent o un mer ordre alfabètic, i assenyalant també els casos diferents del nominatiu: v[ocatiu], ac[usatiu], d[atiu], etc. s[ingular] o p[lural]. L'absència de número indica que el lexema només s'ha detectat una sola vegada.

1) *Defensores*: Imperator (3) Rex (103, acs 33, gs 28, ds 8, abs 10, np 4)/ Regina (5) Princeps (29) Miles (35, acs 14, gs 9, np 7; Iudex (8) domina. *Oratores*: Archiepiscopus (4) Episcopus (7) Philosophus – Magister in Theologia, Monachus (22) Monacha, Eremita (29) RAIMUNDUS (19, v 9, ac 1, d 5); sapiens (11) *Laboratores*: Astronomus, Mercator (5) Molendarius (4) Pastor (3) Rusticus (5) Sagijs (5) Sartor (4). *Persones d'altres religions i dissidents*: Judaeus (5) Sarracenus (11), haereticos, etc.;

o de 2) *Personificacions d'animals de fauna*: Asinus (11) Cattus (3) Cavallus (19)/ Equa, Cervus, Columba (10) Corbus (3) Falco (5) Grues (2) Leo (10) Leporarius (6) Lepus (3) Lucerna (2), Lupus (17) Lupa, Mulus (3) Mus, Murilegos, Oves (14, ns 8) Philomena, Porcus (9) Ratus (5) Scarabatus (1) Simiae (4), etc.

Sinó que, ultra això, Lull s'inventa (i ací rau la seva gran originalitat!) un conjunt ben surrealista de protagonistes d'un sorprenent nivell d'abstracció, creats *ad hoc* d'acord amb els temes que tracta, tals com:

3) *Personificacions de: temps verbals*: praeteritus (5) futurus; *figures geomètriques*: circulus (4) triangulus (5) quadrangulus; *pedres i metals*: argentum (7) aurus (16); lapis (3, abs 3, np 2) petra (3) smaragdus (4); *instruments i objectes*: acus (2) corona (7) forfices (3) olla (3) scutella (1) scutum (3); *vegetals i fruits*: blatum (6) cerasia (3) cucurbita (11) cynamon, dactilis, faba, flos, lactuca, piper (20, abs 11) poma, racemi (3) rosa (6); *l'home, el cos i les seves parts i sentits*: homines (48, acs 25, ds 13) corpus (28) aures (9) oculi (11) os (5) tactus (2) vista (2); affatus (2); *ànima i potències*: anima (34) intellectus (43) imaginatio (18, 17 acs) memoria (20), etc.; *els planetes*: Jupiter (2) Luna (1, g 4) Saturnus (5) Sol (12); Paradisus (3, acs 9, gs 7) Infernus (3 n, 10 vs, 6a, 17 as) daemon (15) Lucifer (5). *Varia*: color (4), honor (23 bs 16) intentio, guerra (2), pax (8), meritum (7), mundus (13, gs 11, acs 7) mortem (22) panem (14, ns 5, abs 4), pietas (6a), pulchritudo (17) peccatum (15) sanctitas; *ARS LULLIANA*: *dignitats*: bonitas (37)/bonum (53) magnitudo (11)/ magnum (49, ns 46, acs 43) aeternitas, potestas (28) sapientia (57) virtus (17) veritas (5/15 a, largitas (9) misericordia (10); *principis correlatijs*: differentia (8) concordantia (14/ 23a) contrarietas (4/8 ab); majoritas (7) medium (8), minoritas (4); principium (13) relatio (8) tempus (18, 23a); *subjectes*: Deus (75)/ Jesus (20), Angelus (27) Gabriel, Michael, Coelum, imaginativa (2/4a) *vicis i virtuts*: vitium (15) avaritia (5) gula (2) luxuria (6) invidia (4) ira (3) falsitas (3); iustitia (31) prudentia (7) spes (25); charitas (10, acs 11) *els quatre elements*: Elementa (7): focus (15+ 20 g) / calor (10) terra (42) aer (43) aqua (85), etc.

Aquests personatges tan estranys, a primera vista inconcebibles, almenys en una tal concentració, en qualsevol narrativa tradicional, desenvolupen les més variades activitats (*facere* 24, *faciebat* 51), deambulen, peregrinen o van de viatge plegats (*venit* 28), es troben casualment en un bosc o camí, mengen, es

casen i tenen fills i filles, expressen els seus desitjos (*desiderabat* 12) i sobretot reflexionen (*imaginabatur* 21; *considerauit* 17), dialoguen i disputen sense aturall (no debades el verb *dixit* apareix 455 vegades en el AE!, juntament amb *rogauit* 38, *quaesiuit* 33, *respondit*, etc.), i cerquen, sovint un jutge adient per a dirimir les seves a primera vista sorprenents opinions (*credebat* 17), al·legacions i querelles (*conquaerebatur* 16), sobre possessions, vassallatges, pactes i aliances típiques d'una mentalitat feudal (*noluit*, 14, *dare*, 36, *dedit* 30).²² Això, a nivell de creació o invenció literària, és un indicatiu important d'una tendència ja detectable en algun exemple del *Blaquerna*, com el de la qüestió o disputa »enfere lo pi e'l datiler e la figuera« (*Bl.* c. 57; *OE* I, p. 193b), i en alguns saborosos versets del *LAA*. Robert Pring-Mill va mostrar fa temps magistralment, com aquesta remarcable i importantíssima amplificació del registre dels actants es relaciona amb l'ambiciós programa del llibre, el seu vessant analògic i la seva relació amb el món conceptual i la estructura mateixa de l'*Ars* combinatòria lul·liana, que Llull transforma en literatura.²³

Vet ací alguns casos representatius d'aquests sorprenents plantejaments:

»1 - Vult ignis et appetit, quia suus calor in aqua sit bonus [...] Id circo aqua rogat aerem, quod ipsam in sua infirmitate recoleret. Et tunc monachus Raimundum rogauit, quod sibi illud prouerbiu[m] exponeret. (*AE* I, 1, p. 710, lin. 3/7);

2 - Appetitiua, retentiua, digestiua et expulsiua sibi inuicem in temperantia obuiauerunt. Idcirco mors diem increpauit. Monachus uero dixit Raimundo, quod sibi illud exemplum exponeret. Narratur dixit R [...] (*AE* III, 2, p. 738s., lin. 36/39).

3 - Ignis et terra unam filiam in pipere fecerunt [...], et aer et aqua in eodem pipere fecerunt aliam filiam [...], ambae uero filiae fuerunt uxores piperis, quod ex ipsis unum filium generauit, qui suum patrem occidit. Et tunc sartor forfices et acum maledixit. Monachus autem dixit Raimundo, quod illud exemplum sibi exponeret, respondit ei R. dicens: - Narratur [...] (*AE* I, 15, p. 722, lin. 383/91).

4 - Plorauit aqua, et dixit aeri, quod ipse falsitatem nesciebat, quam ignis terrae faciebat Aer uero ab aqua quaerebat, quae falsitas fuerat illa [...] Aqua dixitque haec uerba: - Narratur quod (*AE* I, 2, p. 711, lin. 34/36).

²² »Sabs, fill, per qué és donat jutge als hòmens qui pledegen? Per ço cor pot haver pus atembrada volentat enfere membrar e entendre, en ço que deu jutgar, que los hòmens que pledegen; cor tant vol haver cascun ço que demana o que deffén, que son massa voler corromp son enteniment.«, llegim en la *Doctrina Pueril*, c. 55 [9]; ed. G. SCHIB, p. 134.

²³ Vid. »Els racontaments [...]«, op. cit., pp. 307-317. En el *DHV*, c. 4; V, p. 198 ja es troben elements aprofitables des d'una perspectiva lul·liana. Allà, p.e. s'explica l'odi o contrarietat natural entre dos enemics mitjançant la referència al foc i a l'aigua: »Aqua enim, ad ignem calefacta vt sit calida sicut ignis, si proiciatur super ignem, extinguit illum [...]« D'això a la personificació només hi ha una passa, però cal tenir una especial motivació per donar-la.

5 - Aer rogauit aquam, quod [...] Aqua uero respondit aeri dixitque ei, quod illa duratio est magna, quae in concordantia durat per actionem et passionem. *Miratus fuit* aer de hoc, quod aqua dixit, et ab ipsa *quaesivit, quomodo* societas actionis et passionis in concordantia durare pos- sit [...] (AE I, 3, pp. 711s., lin. 53/61).

6 - Terra dixit igni, quod ipsa sibi suam non daret siccitatem, postquam ipse daret illam aeri qui est eius inimicus. Ignis autem respondit terrae, quod ipsa potestatem largitatis *nesciebat* [...] - *Narratur* - dixit ignis- [...] (AE I, 4, p. 712, lin. 73/78).

7 - Ignis quaesiu it ab aere, si tantum ipsum diligebat sicut aquam. *Respondit aer* dixitque igni, quod ipse iustam quaestionem non faciebat, et quod *parum de natura amoris sciebat*. Aeri dixit ignis, et *quae est natura amoris?* (AE I, 6, p. 714, lin. 129/133).

8 - Aqua ibat per quoddam magnum nemus, in quo lapidem et ferrum [...] inueniebat, quos blasphemauit, et eis plura uituperia dixit [...] Lapis uero et ferrum responderunt aquae dicentes, quod ignis fuerat uitiosus in dando eis suam uirtutem. Sed aqua de illis uerbis mirata fuit [...], *unde rogauit, quod sibi modum dicerent* [...] - *Narratur- dixerunt lapis et ferrum* [...] (AE I, 7, p. 715, lin. 155/167).

9 - Rosa et piper de igne et aqua *loquebantur* [...] et [...] ad iudicium uenerunt coram siccitate [...] quae dixit haec uerba: *Narratur* [...] (AE I, 10, p. 718, lin. 259/73).

10- *Narratur*, quod quidam homo uenit mictum sub quadam amigdalo [...] Idcirco flos illi homini conquerebatur de amigdalo. Et homo dixit, quod ipse *nesciebat illud quod porcus ad pomum dicebat*. - *Et quomodo fuit hoc?* dixit flos - *Narratur* (AE V, 2, p. 785, lin. 33/41).

11 - *Narratur*, quod potestas, sapientia, et uoluntas aequalitatem *rogauerunt, quod* cum illis iret in societate. Aequalitas autem eorum precibus consentit. Et dum ibant quaesitum locum, ubi aequales operationes habere possent, bonitatem inuenerunt [...] *Et tunc dixit monachus Raimundo, quod ipse modum narraret* [...] (AE V, 8, p. 792, lin. 248/61).

12 - *Narratur* quod circulus, quadrangulus et triangulus *sibi inuicem obuiauerunt* in quantitate, quae erat eorum mater [...] *et quaesiu it a suis fillis, si ipsi sciebant* [...] (AE V, 9, p. 793, lin. 289/91).

13 - *Narratur*, quod ignis ibat in peregrinationem, et aqua similiter [...] Ignis autem *dixit* aquae haec uerba [...] (AE I, 18, p. 724, lin. 460/2).

En tots aquests exemples el verb impersonal *narratur* (emprat 109 vegades al llarg de AE), acaba sent recurrent tant a principi de la història marc com en els exemples encadenats, i substitueix amb escreix el *dicitur* o *fertur* del DHV. Però igual que en el DHV, en el AE el diàleg dels dos protagonistes sol basarse en una analogia i en l'expressió directa de l'admiració, curiositat o desig d'entendre o conèixer el cas o proverbi enunciat, que porta a la formulació de la pregunta. Tanmateix Llull, en comptes de fer servir de manera tan regular com el DHV expressions com *sicut*, *simile*, *quemadmodum egit*, etc., tendeix a eliminar-les i a posar més l'èmfasi en la ignorància d'una de les parts d'un

fet o dit important que caldria saber, objectiu que aconpleix sovint introduint el verb *nesciebat*, o similar:²⁴

Nesciebat (19): »falsitatem quem ignis terrae faciebat«, p. 711, lin. 34; »quomodo sapientia respondit uoluntati«, p. 713, lin. 113; »quid garsia dixit ad columbam«, p. 749, lin. 357; »quod porcus ad pomum dicebat«, p. 785, lin. 39; »exprobationes, quas faciebat flamma et oleum in lampade«, p. 789, lin. 168; »quod ferrum dixit ad lignum«, p. 809, lin. 7; »quid sanctitas dixit ad honore«, p. 813, lin. 127; »quid unus equus regi dicebat«, p. 814, lin. 154; »quod guerra dixit ad equum regis«, p. 815, lin. 190; »quod Mercurius dixerat alquimistas«, p. 817, lin. 270.

FORMAL

L'aspecte formal on la semblança amb l'estructura narrativa del conte oriental característica del *DHV* és més marcada la trobem en els trenta casos de l'*AE* on aquesta formulació, que motiva l'exposició o narració de l'*exemplum*, ve introduïda per la interrogació *Quomodo?* que, no ho oblidéssim, és una de les qüestions de l'*Ars* lul·liana (K).

En quinze casos, es manté el nucli essencial: a) »Et quomodo fuit hoc?« amb possible elisió de la copulativa inicial o del verb:²⁵ b) »[Et] quomodo hoc?« En sis ocasions s'afegeix el nom de l'interpelat abans (30b, 32h, 34a), c) o després de la pregunta (32a, 39 g): c) »[Raimunde] Et quomodo fuit hoc? [Raimunde]«.

Mentre que l'altra combinació: d) »Et quomodo fuit illud?« apareix vuit vegades, dues d'elles seguides d'interpel·lació nominal en vocatiu.²⁶

Podem també establir l'existència d'un nucli comú essencial en la formulació d'aquesta pregunta que en l'*AE* és possible reduir a la fórmula general: »[Raimunde] [...] [Et] Quomodo [fuit] hoc (/ illud). [Raimunde]?« que trobem en els curiosos exemples següents d'introducció directa:

- 1) » – Astronomus suum magistrum maledixit –
– Raimunde – dixit monachus –, et quomodo fuit hoc?
– Narratur – dixit Raimundus – quod [...]« (*AE* III, 9, p. 751, lin. 432/34).
- 2) » – Lucifer suum intellectum maledixit. – Et quomodo fuit hoc Raimunde? – dixit monachus.
– Narratur – dt. R. – quod [...]« (*Ibid.*, III, 11, p. 754, lin. 521/23).
- 3) » – Sapiens dignitatem Dei benedixit.
– Raimunde – dixit monachus –, et quomodo fuit illud?
– Narratur – dixit Raimundus – quod. [...]« (*Ibid.*, III, 12, p. 756, lin. 592/4).

²⁴ Verb que s'entén que figura al principi de les frases allistades a continuació.

²⁵ Vegeu pp. 713/lin. 115, 723/lin. 435, 738/lin. 24, 749/lin. 358, 751/lin. 433, 754/lin. 522, 755/lin. 559, 757/lin. 616, 758/lin. 664, 761/lin. 25, 765/lin. 123, 785/lin. 41, 789/lin. 170, 814/lin. 156.

²⁶ Vegeu ara les pp. 756/lin. 593, 760/lin. 727, 766/lin. 155, 768/lin. 229, 781/lin. 641, 786/lin. 97, 810/lin. 36, 823/lin. 465.

ra característica comuna és el subjecte i les circumstàncies o coordi-
 'espai i de temps. Solen ser per regla general presentades d'una ma-
 alment indeterminada i sense matisos, mitjançant indefinits com:
 (73 vegades), *quaedam*, *quandam* (7), *quodam* (22), etc.
 AE els escassos adjectius afegits solen tenir un caràcter funcional en el
 olupament de la narració, així, p.e. si s'especifica que el cavaller era
 « és per poder-lo emparellar amb una filla d'un pagès »ric«, etc. Com
 en anar unides, podem il·lustrar conjuntament aquestes formulacions:

Contigit in quadam civitate, quod quidam homo de populo (p. 716, lin.
 192).

Narratur, quod quidam rex unum militem habebat (p. 717, lin. 226).

In concilio regis erat quidam antiquus sapiens (p. 719, lin. 290).

Narratur- dixit aqua-, *quod quidam miles pauper unum filium habebat*,
 et *quidam diues rusticus filiam* (ibid., lin. 304); *quidam eremita* (p. 721,
 lin. 363).

Narratur- dixit ignis- quod erat quidam mercator (p. 723, lin. 433);
Quidam homo (p. 730, lin. 169); *Quidam homo regem rogauit, quod*
iustitiam faceret de quadam ciuitate (ibid., lin. 171).

-Narratur- dixit Principium-, *quod quidam miles cum uxore sua et filio*
suo captus fuit a Saracenis (p. 738, lin. 25).

-Filia, dixit ratus,-narratur, quod quidam burgensis unum militem occi-
dit,(p. 740, lin. 74).

[...] *quidam coruus et columba erant in quadam arbore iuxta* (p. 741,
 lin. 106).

Narratur, quod quidam pastor filium habebat et unus leo suum filium
accepit (ibid., lin. 124).

-Narratur- dixit coruus-, *quod quidam miles unum magnum leporari-*
um habebat quem multum diligebat (p. 742, lin. 143).

Narratur, quod quidam leo parlamentum habuit siue concilium fecit
 [...](p. 743, lin. 173).

Philomela dixit, quod quidam Christianus et quidam Iudaeus et
Saracenum coram quodam gentili disputauerunt [...] (p. 744, lin. 242).

Narratur, quod quidam rex uoluit nuntium ad imperatorem transmittre
 [...] (p. 746, lin. 282).

-Quidam erat miles, qui ualde pulchram habebat uxorem (p. 748, lin.
 322).

Narratur- dixit Raimundus- quod in quadam ciuitate uenit quidam
astronomus (p. 751, lin. 434).

Narratur, quod quidam homo auarus, qui erat ualde diues (p. 753, lin.
 487).

Narratur- dixit Raimundus- quod erat quidam homo peccator (p. 755,
 lin. 560).

-Narratur - dixit R.- quod in Anglia erat quaedam domina [...] (p. 757,
 lin. 627).

Narratur- dixit R - , quod quidam eremita in quodam alto monte moram
traxit, (p. 758, lin. 665).

-*Narratur- dixit R., quod quidam mercator erat, qui erat ualde diues* (p. 765, lin. 124).

Narratur, quod quidam erat princeps, qui ualde auarus erat [...] (p. 766, lin. 156).

-*Narratur- dixit intentio-, quod quidam miles erat ualde diues* (p. 767, lin. 190).

-*Narratur- dixit Sol-, quod quidam eremita in quodam monte stabat* (p. 777, lin. 529).

Narratur, quod in quadam ecclesia cathedrali erat quidam episcopus, qui erat homo idiota (p. 778, lin. 549).

Narratur, quod quidam praelatus fecerat unum mortale peccatum ualde turpe ad confitendum (p. 779, lin. 576).

Narratur- dixit uoluntas- quod quidam princeps (p. 781, lin. 642).

Narratur, quod quidam homo peccator saepius imaginabatur sua magna peccata (p. 781, lin. 657).

Narratur, quod quidam homo uenit mictum sub quadam amigdalo (p. 785, lin. 33).

Narratur, quod quidam homo peccator, qui diu stetit in peccato mortali, uenauit (p. 787, lin. 119).

L'única referència específica és la de la dama anglesa (AE III, 13; p. 757, lin. 627): »*Narratur - dixit R.- quod in Anglia erat quaedam domina [...]*«, i cal suposar que això és degut a la font o llibre de miracles marians que Llull manejava o recordava. La història coincideix amb la narrada en el miracle Nr 146 de *Las Cantigas* d'Alfonso el Sabio, tot i que aquest asseguri que la tal »dona soya morar / ena terra de Briançon«, en el Dauphiné, prop de l'actual frontera italiana.²⁷

Que Llull només s'interessa pel nucli o substància genèrica de la narració i no com D. Juan Manuel o més tard Boccaccio, pels detalls que la poden fer més versemblant i completa, sembla indicar-ho també el seu tractament de l'exemple del príncep model d'avarícia: »*Narratur, quod quidam erat princeps, qui ualde auarus erat [...]*« (AE IV, 4; p. 766, lin. 150) que confirma que el Beat estava al corrent de les històries que arribaven d'Orient, ja que en aquest cas concret aprofita una llegenda narrada pel seu contemporani Aitó de Gorigos, i també per Marco Polo i Mandeville, sobre la mort del darrer califa Abasida de Bagdad, Al-Mustasim, suposadament condemnat per Hulagu a engolir-se fosa, la seva vaixella d'or, que no havia sabut destinar a la defensa del seu regne.²⁸

Cal remarcar que més d'una vegada, Llull en comptes de situar, si és que es molesta a fer-ho, la trobada i diàleg d'aquests personatges innominats en un

²⁷ Utilitzo l'ed. de WALTER METTMAN, Acta Universitatis Conimbrigensis: Coimbra 1961, II, pp. 126-129.

²⁸ Vid. AITÓ DE GORIGOS, *La Flor de les Històries d' Orient*, ed. d'A. G. HAUF, Barcelona 1989, p. 61, i FHO, III, c. 19, p. 127-128.

dia incert (*quodam die*), i en el *locus amoenus* indefinit d'un gran bosc, un verger, un prat, una vinya, una alta muntanya, o en un camí, etc.

Ignis et aer inuicem *in quodam nemore magno* sibi obuiauuerunt; sibi inuicem o. *in quodam uiridario; in quadam uinea; in quodam prato* In [alto] monte, in uia,

opta per col·locar-los en el si d'altres potències, elements, dignitats, qualitats, accidents o virtuts de l'*Ars lul·liana*; en l'home, en Jesucrist, i fins i tot en algun llibre del mateix AS!:

Appetitiua, retentiua, digestiua et expulsiua sibi inuicem *in temperantia obuiauuerunt*; Duae ueritates *in igne* sibi inuicem o.

Ignis, aer, aqua et terra *in differentia, concordantia et contrarietate* sibi inuicem o. (p. 737, lin. 3).

Appetitiua, retentiua, digestiua et expulsiua sibi inuicem *in temperantia* o. (p. 738, lin. 36).

N.q. dare et accipere sibi inuicem *in bonitate* o. (p. 783, lin. 699).

N.q. sapientia et iustitia Dei sibi inuicem *in homine* obuiauuerunt (p. 784, lin. 3).

N.q. calor, humiditas, frigiditas et siccitas *in cerasis*. s.i.o. (p. 785, lin. 50).

N.q.circulus, quadrangulus et triangulus s.i.o. *in quantitate* (p. 793, lin. 289).

N. q. actio et passio *in Iesu Christo* s.i.o. et in ipso diu steterunt (p. 796, lin. 385).

N.q. necessitas et contingentia *in differentia* s.i.o.(p. 797, lin. 407).

N.q. uirtus et meritum s.i.o. *in arbore morali* (p. 814, lin. 152).

N.q. corona regis et pax populi s.i.o. *in arbore imperiali* (p. 815, lin. 184).

N.q. honor et saluatio gentium *in arbore apostolicali* s. i. litigauerunt (p. 816, 214).«

Potser Lluï recordava el possible model que li oferia el psalm 84, 2: *Misericordia et Veritas obuiauerunt sibi, Justitia et Pax osculatae sunt*, sobre les virtuts, o filles de Déu reconciliades, popularitzat per St. Bernat en un famós sermó, però també ací resulta evident que no necessitava precedents i que el seu tarannà i el tema tractat l'impulsaven a moure's a gust en el camp de les abstraccions. El seu plaer en explicar-les i relacionar-les i el costum inveterat de crear cambres combinant els conceptes de les distintes figures de l'Art, el porta a aquestes genials i curioses troballes.

Finalment, val a dir que potser per la mateixa raó i pel que ja hem dit sobre la curolla de Lluï de fomentar l'esforç intel·lectual, els exemples o històries encadenades no tenen una moral o conclusió, formulada sempre de manera tan explícita i clara com la que hem mostrat en el *DHV* i és normal en el *Conde Lucanor*. La lliçó se suposa implícita en els fets narrats i en la cloenda de les mateixes històries (noteu l'ús de *et tunc /Idcirco*, que marca aqueixa dependència), així com en les afirmacions de tipus sentències dels personatges que

extreuen en els seus posteriors actes les lògiques conclusions de la comprensió o nou coneixement assimilat (*cognouit/cognouerunt per hoc /intellexit*):

a) 1 »maxime cum ipse sit rex magis propter illam [iustitiam] quem propter misericordiam [...] *Et tunc* rex propter illud, quod iustitia allegauit, praecepit militem tormentari et ad mortem tradi« (AE I,9, p. 718, lin. 251/7).

2 »*Et tunc* burgensis matrimonium facere noluit, quoniam milites sunt superbi [...]« (III, 3, p. 740, lin. 94).

b) 1 »*Idcirco* dixit aer quod ipse uellet esse subditus igni suo domino, [...] quoniam magna uirtus est calor ignis, et magnum bonum, quod ipse sit dominus sui amici per concordantiam amoris, et sui inimici per contrarietatem.« (AE I, 1, p. 710, lin. 17).

2 »*Idcirco* intellexit columba, quod lupus significabat [...] etc« (III, 4, p. 742, lin. 161).

3.1. L'ESTRUCTURA INTERNA DE L'AE I L'ORIGINALITAT LITERÀRIA DE LLULL

Una simple ullada als protagonistes dels proverbis i exemples de l'AE, allistats més amunt, deixa entreveure que Llull personifica els anomenats principis absoluts i relatius, i les virtuts i els vicis (velles figures A, T, V i *figura elementalis*) del seu *Ars*, que va relacionant entre si mitjançant una forma atenuada de tècnica combinatòria. També és evident que l'itinerari vertical ascendent i descendent del llibre es mou i passa pels subjectes de l'*Ars*, més o menys modificats.

L'extraordinari impacte i la sensació de gran originalitat literària i fins i tot de creació poètica que provoca la personificació, posem per cas del pebre, o de la carabassa, del cercle o del triangle, que tant impressionava Rubén Darío, ve en bona part determinada per l'esforç sistemàtic d'adaptar el complicat llenguatge algebraic de l'*Ars*, a una forma més entenedora d'expressió literària, i reïx gràcies a la innegable agudesa de la ment lul·liana, i al fet que l'*Ars* es basa, com hem dit, en una concepció de relació, on la metàfora té un paper fonamental i unes coses s'expliquen per les altres. Ara bé, per molt que un s'agradi de la poesia i de la literatura, difícilment entendrà els exemples i proverbis de l'AE en el sentit original que Llull volia que tinguessin, sense un mínim coneixement de l'*Ars* i de la resta de l'AS. Això sembla evident tant en el cas del *proverbia* com dels *exempla*.

Com que el Prof. Pring-Mill en tractar del primer exemple de l'AE (I, 1. *De radicibus Arboris exemplificalis*) en funció de la teoria lul·liana dels quatre elements ja ens va ensinistrar suficientment en aquesta part on és més determinant la *figura elementalis*, d'altra banda omnipresent al llarg del llibre, i essencial per a saber quin és el vertader significat de personatges com el pebre i la carabassa, el fenoll o la lletuga, criatures vinculadas al foc i a l'aigua, no insistiré en aquest aspecte, centrant-me a manera de mera il·lustració de la ingent tasca que queda per fer si hom vol posar a l'abast del lector normal del

carrer aquest segon nivell o estructura interna de significat, en un comentari d'uns pocs proverbis i exemples, començant pels proverbis del tronc imperial (AE II, 7, p. 732), que constitueixen un minúscul tractat *De regimine principum* i que poden relacionar-se, en especial el 17, amb un dels exemples que també tractaré de comentar.

3.2. ELS »PROVERBIS DEL TRONC IMPERIAL«. ESBOÇ DE COMENTARI

1. Bonitas dixit malo principi, quod ipse suum filium morti perdiderat, qui bonificare uocabatur.
2. Male princeps - dixit magnitudo -, quare in bonificare me otiosam tenes?
3. Male princeps - dixit duratio -, bonitas me reprehendit, quia te durare facio.
4. Desiderat magnitudo, quod potestas mali principis esset in paruitate.
5. Stultitia mali principis cepit et incarcerationit sapientiam populi sui.
6. Voluntas mali principis amare exulabat a uoluntate sui populi.
7. Virtus populi uitium mali principis in suo collo portauit.
8. Os mali principis uerecundiam mentiendo non habebat.
9. Vana gloria principis laborem in suo regno seminat.
10. Malus princeps confusam conscientiam sui populi facit.
11. Nullum malum princeps cum suo populo concordiam habet.
12. Nulla contrarietas peior est quam contrarietas principis cum sui populi.
13. Incepit princeps malefacere, cuius populus ipsum sequebatur.
14. Ille princeps est bonus, qui in medio loco sui populi consistit.
15. In malo princeps perditur finis et complementum sui populi.
16. Maius dominium habet princeps per modicum populum qui bonus sit, quam per magnum qui malussit.
17. Oportet quod princeps habeat aequitatem iustitiae, sapientiae et charitatis.
18. Ille princeps minorem habet honorem, qui suum populum inhonorat.

Ja d'antuvi el nombre de versicles, 18, obliga a pensar en una possible aplicació dels 9 principis absoluts i 9 relatius de les figures A, T i V en la seva forma abreujada de l'*Ars brevis*, que convé tenir física o mentalment presents.²⁹

»Bonitas dixit malo principi, quod ipse suum filium morti perdiderat, qui bonificare uocabatur.«

Bondat (B), »raó per la qual bo fa bé, e per qui bona cosa és ésser e mala no ésser« (AS I: I, 1; OE I, p. 557), és la primera de les dignitats divines i també

²⁹ He subratllat tots els lexemes més rellevants per a la comprensió del text, i dono també un esquema recordatori simplificat dels elements de les figures A, T, V de l'*Ars lul'liana*, a fi de facilitar l'exercici als no ensinistrats

de les arrels o començaments dels arbres. Cal recordar que Llull desplega el vell *dictum* platònic del *bonum diffusivum sibi* en una trilogia de correlatius abstractes *-ivum- -bile* i *-are* aplicable a tots els principis i destinada a provar el dogma de la Trinitat ja que sense aquest desplegament dinàmic i creatiu les dignitats divines restarien ocioses: »[...] bonea és raó a bo que produga bé per ço que no sia ociosa, ni el bo ociós, e'l bo és Déu Pare qui prodiu bon Fill per bondat, qui és lo Pare [...]« (AS XIV: I; OE I, p. 777a -779).³⁰ La bondat en acció és *bonificativa* i produeix alguna cosa bona, o *bonificable*, mitjançant el *bonificar* que, a nivell de la Trinitat és el fruit *ad intram* del Pare, o sigui el Fill i l'Esperit Sant (AS XIV: VII, 1-2; OE I, p. 798), mentre que el producte *ad extram* d'aquest *bonificar* són totes les criatures, i així de totes les altres dignitats.³¹ D'aquesta manera totes les coses creades participen verticalment, en el seu arbre corresponent, d'aquest efecte de la bondat divina per creació, per recreació o incarnació del Verb, i analògicament per semblança. Ara bé, el bon príncep, com *imago Dei*, i personificació de la *Potestas* (E), regeix amb la sua *bondat* moltes *bondats subordinades* (AS VII: I; OE I, pp. 663-664). D'altra banda, el mal és, per definició, »la negació o privació del bé«, amb el qual manté una relació antitètica de *contrarietat* (D'), i per això la maldat del príncep buida i desvia de la fi perquè són, les fins de les bones formes que depenen d'ell i transforma *bonificar* en *malificar* (vid. VII: II; OE I, p. 664). Elements de l'*Ars*: B, D', E.

El versicle recull, doncs, molt bé aquesta relació antitètica i la transforma en literatura: en el breu argument d'una història plena de tensió dramàtica, on la privació del bé esdevé un tràgic assassinat fruit d'un odi irreconciliable. El

A	T	V Virtutes	Vitia
B BONITAS	DIFFERENTIA	JUSTITIA	AVARITIA
C MAGNITUDO	CONCORDANTIA	PRUDENTIA	GULA
D AETERNITAS	CONTRARIETAS	FORTITUDO	LUXURIA
E POTESTAS	PRINCIPIUM	TEMPERANTIA	SUPERBIA
F SAPIENTIA	MEDIUM	FIDES	ACCIDIA
G VOLUNTAS	FINIS	SPES	INVIDIA
H VIRTUS	MAJORITAS	CARITAS	IRA
I VERITAS	AEQUALITAS	PATIENTIA	FALSITAS
K GLORIA	MINORITAS	PIETAS	INCONSTANTIA

³⁰ Això explica expressions com ara »[...] otiosa est in quantum non multiplicat, et quia in Deo nulla est otiositas, est ignis plus Deo dissimilis quam aliquod aliud elementum.« (AE IV,I; p. 761, lin. 20/22). Per això hi ha una clara relació entre aquesta activitat i les dignitats: »4. Si Deus esset in se otiosus, non esset iustus nec gloriosus« (AE IV,7.1, 4; p. 771, lin. 344) i: »O Deus [...] non esset gloriosus si potestas in te otiosa foret« (Ibid., 7.4, 1; p. 774, lin. 411). Per això l'activitat en el bé s'aplica als esperits bons: »Nullus angelus est otiosus« (AE II, 10, 8; p. 735, lin. 318), etc. Vid., a més, el que es diu en AE IV, 12; p. 781, sobre el mal que se segueix de l'ociositat de la misericòrdia, de l'esperança, etc., o de l'ociositat del poder reial.

³¹ Vegeu JORDI GAYÀ, *La teoria luliana de los correlativos*, Palma de Mallorca 1979, i la clara síntesi de CHARLES LOHR, »El *Breviculum* de Thomas Le Myésier en el marc de la vida i la doctrina de Ramon Llull«. Dins: ALBERT HAUF (ed.), *Electorium parvum seu Breviculum*, Edicions 3 i 4: València 1993, vl. I, pp. 13-27 (en especial pp. 17-21).

príncep dolent és responsable de la mort de *Bonificar*, personificació del fill d'una *Bonitas* també personificada, de manera que el concepte de generació pare-fill és assimilat al de la difusió del bé, i el de la mort causada pel mal al crim, al no ésser i a la corrupció.

2. – «*Male princeps – dixit magnitudo, quare in bonificare me otiosam tenes?*» La idea expressada és en el fons molt pareguda a la del versicle precedent ja que si el mal és la privació del bé, aquell qui fa el mal fa el contrari (*Contrarietas, D'*) del bé (*B*); i si permet que el bonificar romangui ocios, en comptes de fer un gran (*Magnitudo* o «*granea*», *C*) bé, fa tot el contrari (*D'*), és a dir un gran mal, tal com especifica la màxima lul·liana segons la qual: «Ociositat de bé és vici, e és gran vici segons que l'ociositat és gran» (AS XIV: VI, 4). De fet, i anàlogicament parlant, aquest argument de la *otiositas* aplicat a Déu és, com hem dit més amunt, l'explicació i justificació de la producció, generació i espiració divines. Notem però que el subjecte és ací la personificació de la segona de les arrels o principis i de les dignitats divines: *Magnitudo* (*C*): «ço per què bonea, duració poder e les altres parts són grans» (AS I, 2; OE I, p. 557b), que increpa directament el mal príncep acusant-lo d'aquesta negativa ociositat *contrària* (*D'*) a la difusió del bé (*B*). Llull introdueix un element estilístic de varietat mitjançant l'estil increpatori directe, en vocatiu, i una sentència interrogativa amb la pregunta: *Quare?* que és també una de les nou qüestions o regles (*E*). Elements de l'Ars: *B, C, D', E*.

3. » – «*Male princeps – dixit duratio – , bonitas me reprehendit, quia te durare facio.*»

Ara és el tercer principi, reflex de la tercera dignitat: *l'eternitat* (*Aeternitas/Duratio, D*), «o propietat per raó de la qual *duren* bonea, *granea*, poder e les altres parts de l'arbre [...] en son estar o obrar» (loc. cit. 3; OE, I, 598), qui s'adreça verbalment al príncep o mala *potestat* (*E*), indicant que a causa d'ell és recriminada (*Contrarietas, D'*) per la bonea (*Bonitas, B*), perquè concedeix llarga vida a un malfactor en l'acció de *durar* (*D*), que en l'home malvat té efectes negatius. Llull repeteix la primera part d'aquesta sentència dialogada, substituint en la segona la pregunta per una afirmació, subratllada per la rima -io (*duratio* i *facio*).

4. »Desiderat *magnitudo, quod potestas mali principis esses in paruitate.*» Mera enunciació directa del desig del mateix subjecte del versicle 2, *Granea* o *Magnitudo* (*C*), d'anul·lar el poder (*Potestas, E*) del mal governant mitjançant minoritat (vid. *paruitate, K'*) i *contrarietat* (*D'*). El tema és ací el poder en sí mateix, quart principi i dignitat, que Llull defineix com «aquella cosa per qui bonea e *granea* e duració poden estar e obrar». Es, doncs, l'instrument específic més essencial al *bonificare* a través del bon govern (AS, VII, III, 5; OE, I, 668). Però que com tots els altres principis, si es posa al servici del mal esdevé instrument de malificar, i per això convé minvar-lo, és a dir: acostat-lo més a no ésser que a ésser, ja que *minoritat* (*Minoritas, K'*) *concorda* (*C*) amb vici i per això és *contrària* (*D'*) de *virtut* (*Virtus*), la qual *concorda* amb *Magnitudo*.³² Elements de l'Ars: *C, D', E, K'?*

³² Vid. AS VII, I; OE I, p. 664a, i la definició de *Minoritas* en I, 18; OE I, p. 562: «Aquell ens qui és prop a no ésser.»

5. »*Stultitia mali principis cepit et incarceravit sapientiam populi sui.*«

La dita té el to d'una afirmació sentencial unimembre. La metàfora, basada en un càstig molt freqüent en l'edat mitjana, anota, gairebé amb el to enunciatiu d'una notícia de diari i com a fet consumat, una altra de les malifetes del príncep dolent. Es tracta de la imposició d'un empresonament injust, fruit de l'abús de *poder (E)*.³³ El tema evidentment és l'*estultícia* del mal governant, el qual empresona, és a dir anul·la i no deixa créixer i fructificar la saviesa del seu poble. No tothom haurà notat que Llull va avançant en l'orde sistemàtic que s'ha fixat. Ara personifica el cinqué principi i/o dignitat *saviesa (Sapientia, F)*: »per la qual *savi entén i el neci no*«. La saviesa, com la virtut de la *prudència (Prudentia, C')*, guarda una relació natural de *concordança (C')* amb l'enteniment, i està lògicament en relació de *contrarietat (D')* amb la niciesa, o *manca de saviesa, vici* real que s'imposa »sobre tantes savieses« que ell fa ocioses. (AS VII, I; OE I, p. 664a). Elements de l'Ars: *D', E, F*.

6. »*Voluntas mali principis amare exulabat a uoluntate sui populi.*«

Sentència simple on s'utilitza metafòricament un altre càstig habitual, l'exili, per a expressar l'abús de poder i el distanciament o relació de *contrarietat (D')* entre el mal rei i els seus súbdits. En comptes de la *caritat* o amor (*H2*), s'imposa una situació negativa d'odi o desamor ací subratllada pel posicionament correlatiu i antitètic, al principi i al final de la frase, del lexema clau: *Voluntas (G)*, dignitat relacionable amb la seva operació, indicada pel mot central i objecte directe de l'oració: *estimar (amare)*. Es tracta del sisè principi o dignitat, definida com: »aquella cosa per raó de la qual bonea, granea, duració e les altres són *amables*« (Ibid., 558b). Elements de l'Ars: *D', E, G/H2*.³⁴

I així successivament. Seguint amb aquesta pauta, qui recordi o tingui davant l'esquema de l'alfabet de l'*Ars breuis*, o la roda que figura en el breu *Ars prae-dicandi* lul·lià, comprovarà que en el verset 7, la idea tan repetida a nivell col·loquial del poble que »carrega sempre amb els mals« dels qui governen, es tradueix a un registre moral de sermó *vitia/virtutes*. El jou que transforma, com feien les velles bruixes, el poble en una bístia, són els *vici* del mal governant que adquireixen així connotacions negatives de càstig i de feixuga imposició, que, com indiquen moralistes de l'estil de Fra Eiximenis, cal convertir en una virtut a força de *paciència (I2)*. Hom segueix posant l'èmfasi amb l'essencial *contrarietat (Contrarietas, D')* existent entre el mal governant (*E*) i el seu poble, si bé ara hom apunta directament a la causa assenyalant també l'antagonisme entre el setè principi, arrel o dignitat, que és *virtut* « (*Virtus, H*), i el vici. Elements essencials: *D', E, H*.

D'aquesta manera Llull va ampliant la llista dels defectes reials assenyalant en 8, per negació o *contrarietat (Contrarietas, D')* la *falsetat (Falsitas, I3)*, o

³³ Cfr amb: »8. Potestas mali principis est carcer sapientiae et uoluntatis« (*De proverbiiis florum Arboris imperialis*, AE, VI, 9, p. 68).

³⁴ Recordem en el present context que un tal odi seria impossible en un poder bo com el de Déu: »Quia uoluntas melius ualet per amare, quem per suum odire, in Deo non potest existire odire« (AE IV, 7.3, 3, p. 773) i »Plus ualet in uoluntate bonum amare, et per amicitiam bonum recolere, quem omne bonum sensatum« (Ibid. 7.2, 8, p. 773).

sigui la mentida o manca de *veritat* (*Veritas, I*) (*Esquema: D', E, I / I3*); i en el versicle 9 la vanaglòria o *supèrbia* (*E3*), oposada a la verdadera *glòria*, (*K*) és causa del patiment del poble oprimit. Possible esquema: *D', E, E3/ K*.

A partir del versicle 10 Lulll »inventa« el contingut dels versicles manejant els principis relatius de la vella figura T:

10. »*Malus princeps confusam conscientiam sui populi facit.*«

L'acusació del versicle 10, en que no ho sembli a primera vista, crec que es fonamenta en l'aplicació de la *contrarietas* (*D'*) al concepte de *differentia* (*B'*), que és »ço per què bonea, etc, són raons *no confuses*«. Noteu que la deturpació del poder »*fa confusa* la consciència del pobre governat«. Esquema possible: *B', D', E*.

En 11, hom fa el mateix referint-se al principi de *concordantia* (*C'*). Esquema: *C', D', E*. En 12 Lulll crea una de les frases més definitives i aconseguides del grup a partir de la *contrarietas* (*D'*) que opera una escalada negativa de màxima tensió conflictiva que pot portar a la guerra (peior = *minoritas, K'*). Possible esquema: *D', E, K'*. *Et sic de coeteribus*. En 13, 14, 15 es fa servir la segona tríada de la figura T: *Principi, mitjà i fi* (*Principium, Medium, Finis, E', E, G'*), i en 16, 17, 18 la tercera tríada: *majoritat, egualtat, minoritat* (*Majoritas, equalitas, minoritas, H', I', K'*)

El sistema es repeteix en els *De prouerbiis trunci Aboris apostolicalis*, i palesa quina pretén ser la funció pràctica de l'*Ars* com a suport de la *Inventio* retòrica de temes. El problema és que el més mínim comentari requeriria gairebé un llibre.

3. 3. COMENTARI D' EXEMPLES ENCADENATS

Comentaré breument els dos exemples següents de l'*AE* III, 6-7, pp. 746-9, el primer integrat per un sol nucli narratiu i l'altre format per una història marc i tres exemples encadenats.

Text:

6. »Narratur, quod quidam rex uoluit nuntium ad imperatorem transmittere, qui dixit concilio suo, quod erat ex quattuor uirtutibus cardinalibus et ex tribus theologicis, quod ipse duas transmittere uoluit ex ipsis, et quod insimul concordarent, quoniam omnes necessariae erant ad legationem. Idcirco rex unum militem elegit, qui esset nuntius, in quo omnes essent uirtutes.

Ille uero miles dixit ad regem, si sciret, quod imperator esset iustus, quoniam, si iustus non esset, nihil iustitia sibi ualeret; et, si sapiens non esset, quod prudentia nihil sibi ualeret.

Verumtamen, si fortis esset aut non esset, bonum esset, quod in legatione foret fortitudo, cum qua in imperatore esset caritas; quoniam, si in illo caritas non esset nec iustitia, secum spem ipse ducere non posset, cum ita sit, quod imperator maiorem habeat potestatem quam rex. Tunc uero rex dixit ad militem, quod imperatorem uincere uolebat cum sua prudentia, si imperator prudentiam non habebat neque iustitiam,

cum ita sit, quod iustitia et prudentia cum arte maiorem habeant concordantiam quam potestas et ignorantia, idcirco secum ducere posset spem in sua societate.

Tunc autem rex dedit certa capitula scripta militi, secundum quae ipse deberet legationem facere sine cremento et diminutione illorum et sine aliqua nouitate.

Et tunc miles se excusauit et dixit, quod non iret in legatione, quoniam secum prudentiam ducere non posset nec etiam spem.

Et tunc rex dedit militi licentiam, quod uti posset in legatione libere de prudentia, ut de magisterio uti posset, et in milite habuit spem propter prudentiam et caritatem, quas habebat« (AE, III, 6).

7. »Narratur, quod in curia cuiusdam regis, qui fuit ualde discretus, erat quidam baro, qui erat ualde luxuriosus et male morigeratus, et unus sagio, qui castus erat et bene morigeratus.

Rex ille unum fecit magnum parlamentum et plures secum induit de serico. Illum uero baronem, qui erat luxuriosus, et sagionem induit de uili panno.

Magnum mirabile habuerunt omnes homines illius parlamenti, quia rex baronem et sagionem de aequo bono panno indueret, — et baro se ualde uituperatum reputabat et sagio se ualde honoratum reputabat —, et quae si uerunt a rege, quod exemplum illud eis exponeret.

Rex autem dixit haec uerba:

— Quidam erat miles, qui ualde pulchram habebat uxorem, quae erat ualde luxuriosa, et posuit in facie sua planchet et colores, ut pulchra appareret.

Accidit quodam die, quod miles a sua petiit uxore, quod ei diceret ueritatem, quod, si ei non diceret, illam occideret. Illa uero dixit, quod sibi ueritatem diceret, dum tamen ipsa non occideret, si sibi ueritatem diceret.

Et tunc miles quaesiuit a sua uxore, in qua sua pulchritudo erat magis alba et magis munda, aut in sua facie aut in sua intentione, propter quam colores posuit.

Quae respondit ei, quod pulchritudo erat magis alba et clara in sua facie, et quod in sua intentione habuit contrarium, quoniam turpes habebat cogitationes, ex quibus intentionem induebat, ratione cuius suam faciem ornabat et depingebat.

Tunc uero ille miles a sua uxore quaesiuit, an pulchritudo pulchrior erat in facie aut in uoluntate. Ipsa autem respondit ei, quod quanto anima melior est corpore tanto pulchritudo pulchrior est in uoluntate quam in facie.

Tunc uero miles suam uxorem induit de uno uili panno, quia eius intentio turpis erat. Et tunc baro, qui luxuriosus erat, et alii, qui erant in parlamento, cognouerunt, quod rex baronem induerat ex uili panno, quia eius anima turpis erat.

Verumtamen sagio ex illo non erat contentus, cui rex dixit haec uerba:

– Narratur, quod quaedam cirmia, quae dicitur uermicula, quae in manibus generatur, de Deo conquerebatur, quia Deus fecerat ipsam ita modicam creaturam, et hominem fecerat ita magnum et ita honoratum. Et tunc Deus ipsam posuit in homine, in quo ipsam honoravit, in quantum ipsam posuit in sua societate, et quod ipsa cirmia ipsum comederet, ut homo superbus non esset propter suum honorem, et quod suam cirmia obliuisceretur suam paruitatem et uilitatem in societate, in qua erat honorata.

Deinde, quando rex dixit exemplum istud, sagio ad regem dixit, quod ipse nesciebat, quid garsia dixit ad columbam« (Vid., supra 2,1).

Iniciaré la glossa amb l'exemple nr. 7, que és el que conté l'element fabulístic »De avibus, simiae et lucernam«, al qual ja hem dedicat certa atenció més amunt.

Ambdós exemples ens situen en la cort d'un mateix rei, dotat de discreció, o sigui de prudència (C2), i per això capaç d'»elegir les coses bones e leixar les males« (AS VI, 2; OE I, p. 649b: »De les flors de les virtuts«), on hi havia dos personatges marcats per la *contrarietat* (D') tant pel que respecta el seu estament com en relació al vici de la *luxúria* (D3): un cavaller molt *luxuriós* i un saig *cast*. Davant l'estupor general el rei vesteix un i altre d'un mateix drap vil (vid *aeque=aequalitas*, I'), amb la qual cosa iguala o grada l'honor (*Majoritas*, H') d'un cavaller, al qual segons Llull caldria situar en la segona branca de l'arbre imperial, al mateix baix nivell (*Minoritas*, K) d'un saig, que Llull situa en la vuitena branca (AS III,2: *De les branques de l'Arbre imperial*, »De cavallers«; OE I, p. 665b). Mentre l'orgullós cavaller (*Superbia*, D), es considera afrontat per aquest aminvament (*Minoritas*, K) de la seva glòria (K) perquè l'orgull no li deixa veure les seves »minoritats o defectes« (AS VI, III,4; OE, I, p. 654), l'humil saig, que és també *prudens* i sí que té plena consciència de la baixesa del seu estament es considera *honorat* (H', *Majoritas*).

El rei justifica i explica la seva acció amb un primer exemple: 1) el de la dona bella tacada de *luxúria* (D3), és a dir del *mateix* (H') vici que el cavaller. Aquest exemple fa evident la lògica de l'acció reial, ja que *Veritat* (*Veritas*, I) mostra que la bellesa de l'ànima està en relació de *majoritat* (H') amb la del cos, i que quan la *voluntas* o apetit (G), degut a la *mala intenció* es posa al servei del vici de la luxúria, entra en relació de *contrarietat* (D') amb la *virtut* (H) i amb la *bona intenció* (*bonitas*, B), o bellesa espiritual, que és la *vertadera* (*Veritas* I). Demostra així que aquesta *bellesa* física és una perversió o *falsa semblança* (*Falsitas*, I3) de la bellesa vertadera, i és en realitat, *lletjor*, és a dir: tot el contrari d'allò que aparenta. Per això quan el marit vesteix de drap vil a la dona, no fa més que aplicar una relació analògica d'*egualtat* (I'), col'locant-la, i.e.: *rebaixant-la* al seu *vertader* nivell moral, dissimulat sota l'aparent bellesa o superioritat. Llull no fa, doncs, altra cosa que aplicar ací una gràfica explicació que trobem en el *Llibre de Contemplació*: »[...] molt és pus bella cosa de veer los fems en l'hort que la mala fembra en l'esgleia, jas sia ço que los fems sien cosa de leja figura e la fembra sia de vella figura.«³⁵ Es repeteix

³⁵ Cal recordar que: »falsedat és aquell hàbit per raó del qual les semblances de les bones formes virtuoses són pervertides en falses semblances; e per açò les coses que

el que ha fet el rei amb el cavaller, la superioritat del qual és també aparent a causa de la *privació de virtut* causada pel vici.

La cort i el baró accepten aquesta semblança, però el saig no hi està conforme. Cal suposar que ell accepta que el cavaller sigui degradat però no la implicació que el seu càrrec pugui justament relacionar-se amb la lletjor de la luxúria de la dona i del cavaller, ja que, ben mirat, tot i que el seu ofici »no és de nobles coses«, representa la persona del rei com a instrument de la seva justícia: »saigs són necessaris a prínceps per ço que ab ells pusca fer pendre els hòmens qui són acusats, e punir aquells qui han colpa« (AS VII, 8; OE, I, p. 667a). És en aquest context que el rei narra un segon exemple: 3) el del brià, o cuc productor de la dermatosi, que es queixa al Creador (Fig. A, en especial *bondat i poder, A/E*) que l'hagi creat tan petit (*minoritat, K'*) en comparació amb la *majoritat (H')* o *granea (C)* de l'home. Déu per donar satisfacció a la queixa del brià li concedeix l'honor de col·locar-lo al servei de l'home, al qual tant admira. Es tracta, evidentment, d'un procés ascendent que en certa manera *igual*a (*aqualitas, I'*) la *minoritat* del brià amb la *majoritat* de l'home, ja que la criatura més petita, per miserable i repel·lent que sigui el seu paper, puja de categoria pel mer fet de relacionar-se i ser útil a una espècie més noble i superior en l'escala dels éssers. El brià és útil a l'home perquè té la funció moral de *disminuir (K')* o atemperar (*temperantia, E'*) la *supèrbia (E3)* humana. Una funció, doncs, equiparable a la del saig, metafòricament identificable amb el brià per quant, tot i ser responsable de la part més cruel i repugnant de l'administració de la justícia, *aminua i atempera* també la supèrbia del príncep que la li encomana: »E en aquest *pas pot hom conèixer lo príncep com no sia ergulós*, car cascun saig significa la sua persona [...]« (AS VII, III, 8; OE I, p. 667a).

És en aquest estadi que el saig contesta al rei amb la narració manllevada del *Calila wa-Digma* »3) Del que la garsa digué al colom«, el sentit de la qual, tot i la seva aparent claretat haig de confessar que no acabo d'entendre del tot ni he vist fins ara explicat de manera convincent. Sembla, d'una banda (1), que el saig accepta la limitació del seu status social, però no, potser, que la seva tasca, útil i necessària, sigui associada amb el pecat (2). Però si apliquem ací rutinàriament la tradicional moral de la *faula*: »castigar l'home errat i obstinat és perillós i fa mal a aquells qui el castiguen«, no en resultaria que el saig opina que la seva tasca vil i desagradable esdevé, no ja perillosa, sinó en el fons inútil? En el món de mones i de falses aparences, la funció igualadora d'aplicar la justícia, i.e.: de corregir els pecadors incorregibles que no escolten raons (com el cavaller degradat) no mancaria de qualsevol sentit?

Aquesta lectura no solament contrasta amb l'optimisme sobre la pròpia capacitat de convertir els pecadors, reflectit en la versió de la mateixa *faula* continguda en el *Blaquerna*, on aquest, convençut del seu art corregeix i converteix el malvat Narpan, sinó que qüestionaria de socarrel la funcionalitat i utilitat de la repugnant justícia humana (*vis à vis* la vertadera justícia trans-

són falses semblen que sien veres, e les coses veres semblen que sien falses«, AS VII, »Del Fruit de l'Arbre Moral«, I, »De Les rails dels vicis« 1 ; OE I, p. 651b. Sobre el tema de la bellesa de la dona, i l'ús dels ulls espirituals *vis à vis* els ulls corporals, o món sensible i món intel·ligible, vegeu el bell treball de JOSEP E. RUBIO, »L'estètica en Ramon Llull: una qüestió epistemològica«. Dins: *Tesseræ* 2 (1996) 73-80.

cedent que és la divina?). Tanmateix en un llibre on podem collir perles d'una tan convincent expressivitat com les següents: »Ille ignis est bonus qui haereticos comburit« (AE VI, I, p. 799); »Proditio tetigit imaginationem, et imaginatio furcas imaginabatur« (Ibid. II, 4, 3, p. 730), no sembla lícit dubtar que Llull creia en la necessitat i la utilitat de la justícia humana representada pel saig. Què es proposava, doncs, amb aquesta falla? Passar a l'altra extrem i exigir solucions encara més draconianes tal com les suggerides contra els heretges? Ara per ara em limito a expressar la meua evident perplexitat davant l'ús que fa ací Llull de la vella narració oriental.

L'altre exemple (nr. 7), relacionable amb el proverbi 17 allistat més amunt: »Oportet quod princeps habeat acquitatem iustitiae, sapientiae et charitatis«, també és complicat, almenys a primera vista.

Hom hi parteix d'una situació molt freqüent: la tramesa d'una ambaixada que obliga a establir una relació entre el rei i l'emperador, dos personatges estamentalment situats en grau de *minoritat* / *majoritat* (H'/K') un envers l'altre. El rei vol que aquesta relació s'estableixi a través de dues de les set virtuts personificades de les branques de l'arbre moral (les mateixes de la figura V) o sigui les cardinals: *justitia*, *prudentia*, *fortitudo*, *temperantia*, i les teològals: *fides*, *spes caritas* (AS VI, III; OE I, 637ss), que segons el text català integren el seu consell. No hi ha acord perquè totes s'autoconsideren necessàries per a la tasca.

La primera resposta col·legiada, presentada com a fruit d'un mogut debat, té sentit, perquè les virtuts tenen totes utilitat i, com els vicis, van sempre unides. Per això el rei selecciona un cavaller que té les set virtuts (V).

Darrera la pregunta del rei hi ha tanmateix una qüestió de casuística moral sobre el paper i la funció de les virtuts, de llurs relacions entre si i front els vicis corresponents. La podem considerar, doncs, tota una lliçó de psicologia aplicada ja que la tria d'una o d'altra virtut dependrà del coneixement previ i de l'avaluació competent dels vicis i de les virtuts de l'interlocutor: l'emperador.

Així la *justícia* (B2), virtut »per raó de la qual los hòmens reten les coses degudes a aquells de qui són« (p. 637), requereix justícia.

La *prudència* (C2), »virtut per raó de la qual los hòmens savis eligen les bones coses e esquiven les males« (p. 639a), es fonamenta en l'enteniment, amb el qual té una especial *concordança* (C1, p. 642), i requereix també prudència en el possible interlocutor. *Fortitudo* (D2), seria útil contra (*contrarietas*, D2) els vicis, sempre i quan l'emperador tingués *caritat* (H2). Això, que a primera vista pot semblar un jeroglífic, és prou fàcil d'entendre si llegim la corresponent part doctrinal de l'AS VII, III, 22: »De Fortitudo e Caritat«, on Llull anota:

»Fortitudo és poder de caritat ab lo qual s'apodera caritat contra crueltat e enemistat [...]; e per açò és caritat difícil hàbit per ço que la força sia gran, així com a l'home injuriat, a qui és mester gran força de caritat en amar son proïsme qui l'ha enjuriat.« (OE I, p. 643a).

Si l'emperador no té caritat el seu superior poder anul·larà la força de l'emisari, de manera que no hi ha esperança de poder-lo influir (això es diu per-

sonificant aquesta Esperança com a membre de l'ambaixada, és clar). Perquè però esmenta la caritat juntament amb la *justícia* (*Charitas non esses nec iustitia*)? Perquè »justícia dispon a caritat les seues amabilitats« (Ibid. 13, »De justícia e Caritat«, p. 641).

El rei aleshores troba la solució en la *prudència*, virtut que encara que l'emperador manqués de prudència i justícia, »concorda més amb l'art« com a resultat de ser la més associada amb l'enteniment. Cal llegir ara el que diu AS VI, III, 2, »De Prudència« (OE I, p. 638):

»Per ço car prudència participa més ab l'enteniment que ab la memòria ni ab la volentat, il·lumina los objectes bons e grans per experiència a la volentat e a la memòria; e per aço los hòmens amics de prudència encerquen los experiments de les coses qui.s poden veer, imaginar membrar e amar.«

I també: »Ages prudència per ço que no sies enganat e per ço que no engans [...] Cautela, maestria se convenen ab prudència en mercaderia e en les altres arts mecàniques [...] (Doctrina pueril, ed. cit., pp. 135-136).

Quan la parella *Prudència-Esperança* sembla ja l'escollida, el rei dóna a l'ambaixador unes instruccions tan inflexibles que eliminen qualsevol marge d'iniciativa personal, raó per la qual aquest opina que tals disposicions posen en entredit la seva pròpia *prudència* i l'èxit *esperat* de la gestió. Per això no pot partir en companyia de la *Prudència* i l'*Esperança*. Finalment el rei dóna carta blanca a l'ambaixador, la qual cosa permetrà que se'n vagi juntament amb la *Prudència*, amb tota l'art o experiència implícita, i el rei posa també en ell la seva *esperança*, perquè el veu dotat de *prudència* i de *caritat*.

Troblem així que Llull en un i altre cas no fa altra cosa que explicar les seves teories d'una manera plàstica i directa, tractant d'assimilar pels seus fins i efectes la tècnica exemplar aleshores més popular entre els predicadors. Com hem vist, en els seus textos les virtuts es despleguen alhora com a personificacions al·legòriques i projecció de la consciència personal dels personatges i també dels complexos elements de la seva *Ars*, de manera que la seva és en realitat una nova proposta de donar als exemplaris tradicionals una dinàmica que superés la mera aplicació moral i anagògica preconitzada en obres com la *Gesta Romanorum* i similars. Es tracta, ben mirat, d'una proposta, gairebé revolucionària, ja que apunta no a la mera repetició d'una herència rebuda, sinó a un intel·ligent procés renovador. Llull brinda als qui prediquen de paraula i per escrit, una tècnica de creació individual, o estratègia retòrica nova, suposadament destinada a facilitar la consecució dels seus objectius ideològics a partir d'un repertori personal fet a mida de les pròpies circumstàncies i necessitats.

D'aquesta manera, tot passant l'herència narrativa i sentencial que l'Occident cristià havia heretat d'Orient, pel sedàs creatiu del seu *Ars*, Ramon Llull pretenia transformar de manera radical l'art de contar *exempla*. Com hem tractat de mostrar, la seva és una proposta interessant i molt original, destinada a trencar la secular continuïtat dels repertoris tradicionals sense acabar de rompre del tot amb l'aparença externa, o aparent embolcall formal. D'aquesta manera aquell pobre seglar *phantasticus* posava al servei de la seva pròpia autoritat

intel·lectual una de les armes ideològiques més efectives de poder moral de l'Església oficial. Però a diferència de Turmeda, Boccaccio, el Poggio o fins i tot Chaucer, Lull subordinà aquesta autoritat, juntament amb el plaer de contar històries, o vella estratègia de seducció literària, a la difusió de la seva gran utopia religiosa i de la seva sincera i abrandadíssima caritat.

Tanmateix el repertori, monòtament repetitiu, de les grans col·leccions d'exemples editades fins ben avançat el segle XVIII, prova fins a quin punt la seva gran fe en la força de la intel·ligència humana el va fer pecar d'optimista a l'hora d'avaluar l'interès i/o capacitat intel·lectual del clergat en assimilar una tècnica, que necessàriament devia semblar massa complicada als no iniciats; i també a l'hora d'avaluar la receptivitat d'un públic que s'adelita en la repetició dels vells temes i esquemes tradicionals, i que per això no es deixava apartar tan fàcilment de la rutinària dieta a què estava acostumat.³⁶

³⁶ Hi ha una edició de JEAN HEROLT, *Promptuarium exemplorum*, publicada sota el títol de *Discipulus redivivus*, Augsburg, 2 vls., 1728, entre les obres indicades per J.-TH. WELTER, *L'exemplum dans la Litterature religieuse et didactique du Moyen Age*, París-Tolosa 1927, p. 452, el qual també fa esment del recull de 510 miracles marians d'un tal FRA DOMÈNEC RIERA, O.P., *Mare magnum exemplorum SS. Rosarii*, Mallorca, 1699. Un altre d'aquesta maremagnums per on navegaven ben a gust els nostres predicadors fou el famós *Magnum speculum exemplorum*. Basta consultar el catàleg de la British Library per a fer-se una idea de la seva influència i popularitat arreu dels països no afectats per la Reforma protestant.

El present treball s'ha enllestit amb el suport del Projecte PB 98 – 1193 – C03 – C02.